

Debreceni Egyetem
Informatikai Kar
Komputergrafikai és Könyvtárinformatikai Tanszék

A Ráday Könyvtár a két világháború között

Témavezető:
Dr. Bényei Miklós
docens

Készítette:
Silye András
Informatikus könyvtáros szak

Debrecen
2006

Köszönetnyilvánítás

Ezúton szeretnék köszönetet mondani Dr. Bényei Miklós tanár úrnak a rengeteg elméleti segítségért és útmutatásaiért.

Továbbá köszönettel tartozom Dr. Berecz Ágnesnek, a Ráday Gyűjtemény igazgatójának, aki segítségemre volt a forrásanyagok felkutatásában, szelektálásában és a felmerül problémák megoldásában.

Silye András

Debrecen, 2007 novembere

Tartalomjegyzék

I.	Bevezetés	1
II.	Ráday Pál élete és a könyvtár az ő idejében	2
	1. Iskolái	2
	2. Iskola utáni és szabadságharc előtti évei	2
	3. Szabadságharc	3
	4. A protestánsok szolgálatában	4
	5. Az irodalmár	4
	6. Könyvgyűjtő tevékenysége	5
	a) Beszerzések	5
	b) Az állomány elemzése	7
	c) Kölcsönzései	8
III.	Ráday Gedeon élete és a könyvtár az ő idejében	9
	1. Iskolái	9
	2. A református egyház szolgálatában	9
	3. Hivatali tisztségei	10
	4. Irodalmi munkássága	10
	5. Könyvgyűjtő tevékenysége	11
	a) Beszerzések	11
	b) Az állomány elemzése	13
	c) Kölcsönzései	15
IV.	A könyvtár Ráday Gedeon halála után 1902-ig	16
V.	A könyvtár 1902-től a II. világháborúig	19
	1. Erőfeszítések a könyvtár és a levéltár használhatóvá tételére	19
	2. A könyvtár megnyitása 1913-ban, mint nyilvános könyvtár	34
	3. 1938-39 a Ráday Könyvtár a Ráday család levéltári anyagával, levelezésével gyarapodik	56
VI.	A könyvtár a II. világháborútól napjainkig	62
VII.	Összegzés	67
	Felhasznált irodalom	69
	Mellékletek	70

I. Előszó

Szakedolgozatom a „Ráday könyvtár története a két világháború között” címet viseli.

A választott téma tagadhatatlanul történelmi jellegű. Még általános iskolai tanulmányaim során szerettem meg a történelmet, és ez az érdeklődés máig megmaradt. Ezért a kiadott szakdolgozati témák közül próbáltam történelmi, vagy hasonló jellegű témát választani. Így döntöttem a Ráday könyvtár történetének, ezen belül különös hangsúlyt fektetve az 1902–1943 közötti időszak bemutatását célul kitűző szakdolgozati témakör mellett Dr. Bényei Miklós tanár úr és Dr. Berecz Ágnes javaslatára.

A könyvtár történetének ez az időszaka még nem volt tanulmányok tárgya, általában érintőlegesen merült fel a gyűjtemény múltjának tárgyalása során. Így a kiemelt időszak feldolgozásakor szakirodalomra nem, csak a forrásanyagra, a Dunamelléki Református Egyházkerület közgyűléseinek jegyzőkönyveire, és a már említett két szakember útmutatásaira támaszkodhattam.

Célom az volt, hogy a könyvtár történetéről, erről az eddig kevésbé ismert időszakról írjak részletesen. Dolgozatomba azért vettem fel a tárgyalt időszak előtti és utáni eseményeket is, mert nem akartam a könyvtár történetéből pusztán egy részt kiragadni. Ezeket a részeket viszont próbáltam kevésbé részletesen bemutatni, bár az alapítók munkáját egy kicsit mégis bővebben megfogalmazni.

Dolgozatom első részét tematika szerint tagoltam; míg a későbbi időszakra eső anyagot kronologikus rendben közlöm. Ennek oka elsősorban a rendelkezésre álló forrásanyagokban keresendő.

A könyvtár két alapítójának, Ráday Pálnak és Ráday Gedeonnak sokrétű és színes munkásságát a szakirodalmak többsége is tematikus rendben tárgyalja elsősorban a szerteágazó tevékenységükből fakadóan.

A későbbiekben azonban a gyűjteménynek a dokumentumokat tartalmazó része, a levéltár és a könyvtár története követhető viszonylag nagy pontossággal nyomon (elsősorban a forrásanyagból fakadóan), így ennek az egy témának a tárgyalására az időrend szerinti, a folyamatot bemutató előadásmód kínálkozik a legalkalmasabbnak.

A Rádayak által létrehozott könyvtár ma is működődik a Ráday Gyűjtemény keretein belül, rengetek értéket őrizve meg korunknak. Nyilvános egyetemi könyvtár, de nem szabad polcos. Az intézmény a budapesti székhelyű Károli Gáspár Református Egyetem Teológiai Karának épületében található meg. A X. kerületben, a Ráday utca 28 szám alatt.

I. Ráday Pál élete és a könyvtár az ő idejében

1677. július 2-án született a köznemesi Ráday család losonci birtokán. Apja Ráday Gáspár, anyja Liberchey Rozina volt. A protestáns magyar köznemesi réteghez tartozó családnak történelmi szempontból legjelentősebb tagja volt Ráday Pál. Kiskorától kezdve gondos nevelésben részesült.

Iskolái

Iskoláit Losoncon, az ősi református iskolában kezdte el. Ezután szülei Rahóra küldték tanulni az evangélikus iskolába. Ide 1686 őszen került, ahol Braxatoris (Bánóczy) János volt oktatója, nevelő tanára, Itt egy évig maradt. Ennek oka az volt, hogy vezető oktatója, Braxatoris János váratlan halála miatt a rahói iskola megszűnt.

Ráday Gáspár fiát visszahozatta Losoncra és nemes oktatókat, tanárokat hozatott fia mellé. Ez Ráday Pál iskoláztatásának harmadik állomása. A losonci iskola evangélikus magániskola volt, melyet Bulyovszky Ferenc földesúr szervezett. Maga az iskolaszervező és Missovitz Mihály is evangélikus hitvallású volt. Missovitz Mihályt Ráday Gáspár hozatta el Rahóról Bulyovszky Ferenc magániskola szervezővel egyetértésben, mivel a fiatal oktatóban találták meg a megfelelő pedagógust és a leendő kiváló tudóst.

Ráday Pál iskoláztatásának negyedik és egyben befejező szakaszát Selmecbányán és Kőrmöcbányán, a két felvidéki, túlnyomórészt evangélikus bányavárosokban töltötte el. Mindkét helyen egy-egy évet tanult. Előbb Selmecbányán járt iskolába, ekkor 16 éves volt. Az itteni iskolákban teológiát és filozófiát, valamint nyelvet tanult. A korabeli magyar műveltség legmagasabb fokát érte el. Kimagasló teológiai ismeretekkel rendelkezett. Több nyelven is beszélt: németül, szlovákul és valamelyest franciául, valamint nem utolsósorban latinul, amelyen irodalmi fokon is tudott fogalmazni.¹

Iskolái utáni és a szabadságharc előtti évei

Iskolái elvégzése után viszonylag nagyon hamar és fiatalon került az akkori magyar politikai elit nagyjai közé. 1695-től két évig Kajali Pál, későbbi apósa mellett volt törvényt tanulni, aki Nógrád megye nótáriusa volt ekkor. Ezután apja 1697-ben a hadi mesterség megismerésére gr. Forgách Simon nógrádi nagybirtokoshoz, kanizsai vicegenerálishoz küldte, aki az 1703-ban kezdődő szabadságharc alatt II. Rákóczi Ferenc egyik tábornagya volt.

¹ Fabiny Tibor: Ráday Pál iskoláztatása, In: Ráday Pál emlékkönyv, szerk.: Esze Tamás Bp. 1980. 261-280. p.

1699-ben visszatért Nógrád megyébe és ő lett a megye nótáriusa. 1703-ban, 26 évesen a tárgyalásokat már ő vezette a szomszéd megyékkel és az udvarral szemben is. Kimagasló tehetsége a politika és a diplomácia terén nagyon hamar megmutatkozott. Jogi jártasságát is ezekben az években mélyítette el. Valamint a megyei igazgatás során ismerte meg a nemesség és a parasztság gondjait, a rendi alkotmányt és az egész felvidék gazdasági helyzetét. Ezeknek az ismereteknek később nagy hasznát vette, amikor már II. Rákóczi Ferenc mellett volt.²

Szabadságharc

Ráday Pál életének egyik legkiemelkedőbb időszaka a II. Rákóczi Ferenc által vezetett szabadságharc idejére esett. 1703 októberében apósával, Kajali Pállal együtt jelent meg Rákóczinál a tokaji táborban hűségesküt tenni — ez a lépés indította el országos jelentőségű politikai pályáját. A fejedelem maga szabta meg diplomáciájának és külpolitikájának fő irányait, de szüksége volt egy olyan személyre, aki mindezt — a diplomáciai apparátust — irányította. A fejedelem kiterjedt levelezést is folytatott. Így ezen a területen is szüksége volt valakire, aki segíti. II. Rákóczi Ferenc ezen feladatok elvégzésére a legalkalmasabb embert Ráday Pál személyében találta meg.

Személyiségéből fakadóan, és magas műveltségének köszönhetően a fejedelem mind több bel- és külpolitikai ügyet bízott rá. 1707-től az Erdélyi Kancellária, 1709-től pedig még a hadikancellária élére is őt nevezte ki. 1703-tól kezdve a bányavárosok főharmincadosa volt.

Diplomataként a szabadságharc ideje alatt ezután többször járt külföldön, támogatókat, közvetítőket nyerni meg a magyar ügynek.³

Ráday a Rákóczi szabadságharc több fontos iratának fogalmazója és szerzője volt. A Rákóczi-szabadságharc irodalmának egyik vezető műfaja a publicisztika volt. Rákóczi is felismerte a korabeli sajtó, publicisztika tájékoztató és közvélemény formáló szerepét. Ezt kihasználta a külpolitikában, diplomáciában és a belpolitikában is. Titkos kancelláriájának létrehozásával megteremtette ennek szervezeti keretét is. A kancellárián belül az író, szerkesztő munka súlya Ráday Pál vállára nehezedett. Ráday Pál és II. Rákóczi Ferenc a röpiratok és egyéb dokumentumok, kiáltványok fogalmazásánál társszerzőként működtek. Az elkészített röpiratokkal a hazai közvélemény mellett az európai közvéleményt is tájékoztatták. A közvélemény erkölcsi támogatását el is nyerték. A szerzőpáros írta a naményi pátenszt a vármegyéknek, ez a nemeseknek szólt. Említésre méltó még a hajdúvárosokról írt pátens és a rácokhoz szóló kiáltványuk. Továbbá a gyulai pátens, amely a hadvezetésről szólt, valamint a

² Segesváry Viktor: A Ráday Könyvtár 18. századi története, Bp. 1992. 28. -29. p.

³ Köpeczi Béla: Ráday Pál, a diplomata, In: Ráday Pál emlékkönyv, szerk.: Esze Tamás Bp. 1980. 9-16. p.

vetési pátenst, ami a jobbágyokról szólt. A Manifestumnak — amely Ráday első munkája — kezdetben csak kézzel írt példánya volt, de 1704-ben az év elején már nyomtatásban is megjelent Nagyszombatban.⁴ Az eredeti példányt latinul szerkesztette, de nagyon rövid időn belül magyarul is kiadták. Egy kutatás eredményeként, ami a kéziratát vizsgálta az is kiderült, hogy eredetileg latin nyelven írt és azt fordította magyarra.⁵

A szabadságharc bukása után a szatmári békében kapott amnesztiát elfogatta. Életének hátralevő részét a könyvgyűjtésnek és családjának akarta szentelni.

A protestánsok szolgálatában

Kiábrándultsága nem sokáig tartott, újból összeszedte magát és református vallásúként a reformátusok, illetve az evangélikusok ügyét karolta föl. A reformátusok az 1712-es országgyűlés ideje alatt létrehozták vallási ügyeik érdekében az egyetemes főgondnoki hivatalt. Az egyetemes főgondnoki tisztre Ráday Pált választották meg. Élete utolsó néhány évét, sőt hónapjait is az ún. I. Carolina Resolutio rendelet foglalta le, amelyet 1731. március 21-i keltezéssel tett közzé a király. Ebben a protestáns vallásúakat korlátozták vallásszabadságukban. Erről tájékozódni személyesen indult Bécsbe. Az ügy befejezését sajnos már nem ő intézte személyesen.

A protestánsok képvisellete abban a korban az ellenállást jelentette, hiszen a Habsburg-ház erősen katolikus volt.⁶

Tehát az a terve, hogy visszavonultan éljen családjának, szinte teljesen meghiúsult. A vallásos közélettől teljesen távol maradnia nem sikerült.

Ráday, mint irodalmár is tevékenykedett, bár lehet, hogy e tevékenysége nem jelentős annyira, mint a szabadságharcban, majd később a protestánsok védelmében betöltött szerepe, de azért igen-igen említésre méltó.

Az irodalmár

Ráday Pál nem csak költő, hanem prózaíró is volt. Sokáig az irodalomtörténet csak a **Lelki Hódolás** (4. kép) című imádságos könyvével tartotta számon, mint kiváló vallásos költőt, a prózaírót pedig mellőzte. Ráday prózai írásai közé tartozott például az 1705-ből való Lengyelországi útinapló és az 1709-ben írott Benderbe menő utazásainak diáriuma. Ezek irodalomtörténeti szempontból az emlékirások közé tartoznak. Leírta az útba ejtett

⁴ Hopp Lajos: Ráday Pál, a publicista, In: Ráday Pál emlékkönyv, szerk.: Esze Tamás Bp. 1980. 91-104. p.

⁵ Bottyán János: Hitünk Hősei, Bp. Kálvin János Kiadó 1995. 148. p.

⁶ Ladányi Sándor: Ráday Pál, az egyházpolitikus, In: Ráday Pál emlékkönyv, szerk.: Esze Tamás Bp. 1980. 105-111. p.

településeket, a természeti viszonyokat, az emberi szokásokat, a különböző nevezetességeket. Ráday helye — ezen okok miatt — az első magyar útleírók sorában méltán megalapozott.

Prózáihoz tartozik még az Önéletírása. Ráday Pál eme írása nem a nagyszabású irodalmi életrajzok sorába sorolható. Meglévő formájában inkább szűkebb környezete számára adatokat szolgáltató, összefoglaló jellegű rövid életrajzra utal, amit a Biblia üres lapjaira írt. Ebben a korban ez a szokás elterjedt volt.

Lelki Hódolás című munkájának keletkezése 1709-re tehető. Az imádságok nagy részét már jóval korábban megírta, 1702. körül. Viszont csak 1709-ben, a benderi követségének várakozó idejében formálta kötétté és 1710-ben nyomtatásban is megjelentette. A *Lelki Hódolás* című imakönyvből származó hét verset a mai Református Egyház is használ.⁷

Szintén érdemes egy rövid gondolatban megjegyezni, hogy Ráday volt az első magyarországi hírlap, a „Mercurius Veridicus ex Hungaria”-nak szerkesztője és írója.⁸

Könyvgyűjtő tevékenysége

Ráday Pál a Rákóczi-szabadságharc bukása után kezdett el igazán foglalkozni a könyvgyűjtéssel, a könyvtár alapításával. Haláláig (1733.) mintegy 300 kötet könyvet gyűjthetett, nagyrészt régi magyar könyvet és nyomtatványt, ami abban az időben jelentős köznemesi könyvtárnak számított.

Ráday Pál megpróbált széleskörű beszerzési területet kialakítani. A gyűjtési területet két nagy részre lehetett osztani: hazai és külföldi gyűjtőkörre. Ezeket még tovább lehetett tagolni, így a hazai területet erdélyire és nyugat-magyarországi részekre, a külföldi területet pedig bécsi, és szélesebb értelemben vett külföldi részekre.

Ráday könyvbeszerzői általában barátai és családjai, valamint a református egyház „szolgái” köréből kerültek ki. A megbízottaknak nemcsak könyvbeszerzői munkásságukat kell megemlíteni, hanem tájékoztató munkájukat is. Ahol éltek, annak a tájnak vagy országnak az irodalmát, megjelenő új könyveit nyomon követték és arról értesítették Rádayt.

Az erdélyi gyűjtési területtel kapcsolatban érdekes megállapítást lehet tenni. A fennmaradt levéltári adatok szerint Erdélyből a Rádayak — Pál és később Gedeon is — a könyvtár számára kizárólag csak magyar nyelvű könyveket gyűjtöttek. A Szatmári Paksi Mihály által beszerzett könyvek legnagyobb részét erdélyi protestáns szerzők művei alkották.

Nyugat-magyarországi gyűjtőkör központi bázisa Pozsony volt ebben az időben. Itt igen jó barátja, Bél Mátyás szerzett neki könyveket. Továbbá Fataavics Ferenc jobbagyfiú, aki

⁷ Gyenis Vilmos: Ráday Pál és az irodalom, In: Ráday Pál emlékkönyv, szerk.: Esze Tamás Bp. 1980. 55-90. p.

⁸ Hopp Lajos: Ráday Pál, a publicista, In: Ráday Pál emlékkönyv, szerk.: Esze Tamás Bp. 1980. 91-104. p.

Pozsonyban tanult és Gedeonra ügyelt. A Fatavics leveleiből kiderül, hogy Pozsonyban többen is intézték a kötetést és a könyvvásárlást.

Bécsben a református egyház ágensei intézték a beszerzéseket. Itt konkrétan két személyről volt szó, akikkel haláláig mindvégig tartotta a kapcsolatot. Az első Sipos Mihály, ő intézte a bécsi postahivatalban a leveleket és újságokat, hogy Budán keresztül Ludányba kerüljenek. *Mercure historique et politique* című folyóirat volt az egyik ilyen. Ezt a Hágában megjelenő folyóiratot 18 éven keresztül járatta, ezzel is növelve könyvtárának nagyságát. A másik személy, aki könyveket szerzett be neki, Csejthey Zsigmond volt. Ő 1728-tól dolgozott Bécsben, mint ágens.

A szélesebb értelemben vett külföldi területekről Gyöngyösi Pál volt az egyik, aki segítette Ráday könyvgyűjtését. Ő az Odera-Frankfurti egyetemen tanított. Elsősorban teológiai műveket küldött neki, mivel eredetileg protestáns lelkész volt. Pál egy másik külföldi intézője Kármán András volt, akit ő támogatott külföldi tanulmányaiban. Kármán 1727-ben ment ki Utrechtbe tanulni. Selyebi Pál is a külföldről Rádaynak könyveket beszerzők táborát gyarapította. Mányoki Ádám festőművész és Daniel Ernest Jablonski is a külföldi gyűjtéshez kapcsolódtak. Ők ketten külföldi folyóiratokkal látták el Rádayt. Mányoki Ádám a *Kamara-Novellák* megrendelését bonyolította számára.⁹

Pál az 1720-as években már kereskedői katalógusokhoz is hozzájutott. Ezek némelyikéből rendelt is könyveket, de jobbára inkább csak azt a célt szolgálták, hogy ezekből írta össze a neki kellő könyveket, amit aztán elküldött beszerzőinek és barátainak.¹⁰

Könyvtára nemcsak vásárlás során gyarapodott, hanem barátai, tisztelői is ajándékoztak neki könyveket. Ilyen volt Debreceni Ember Pál, aki még Ráday Gáspárnak ajánlja *Garizim és Ébál* című művét. Pápai Páriz Ferenc is küldött az általa készített 1708-ban megjelent szótárából egyet Rádaynak hálája jeléül, amiért támogatta a kiadást. Szinte elmondható minden beszerzőjére, hogy küldtek az öreg kurucnak hálából könyvet, amiért segítette tanulmányaikat, vagy ügyes- bajos dolgaikat intézte.

Az állomány elemzése

Ráday Pál készített magának szakrendszert, amibe besorolta könyveit. Ez az 1720-as évek elején volt. A rendszerezés sok hasonlóságot mutatott a kor külföldi katalógusaival. Ráday Pál

⁹ Segesváry Viktor: A Ráday Könyvtár 18. századi története, Bp. 1992. 41-52. p.

¹⁰ Borvölgyi Györgyi: Ráday Pál (1677-1733) könyvtára, Bp. 2004. 62. p

szakrendszere korszerűnek volt mondható. Rendszerét 13 szakba osztotta, de tulajdonképpen hat főszakot vett fel: teológia, história, filozófia, filológia, jogtudomány és irodalom.

A 13 szak:

1. Theologici
2. Libri theologici adversariorum
3. Libri ascetici
4. Historici
5. Historici in ecclesiasticis
6. Chronologia
7. Geographi
8. Politici
9. philosophi
10. Philologi
11. Juridici
12. Poetae
13. Rhetores et alii classici

Az állomány elemzésével kapcsolatban a könyvanyag tisztán mutatja a köznemesi protestáns műveltség tipikus vonásait. Az elemzés során külön ki kell emelni a magyar könyvek nagy számát. Az adott korban senki nem gyűjtötte olyan határozottsággal a magyar nyelvű könyveket, mint ő. Szerette volna azokból mindet összegyűjteni.

Könyveinek legnagyobb részét a teológiai munkák képezték. A teológiai tartalmú könyvek után a történelemmel foglalkozó könyvek voltak a legnagyobb számban megtalálhatóak könyvtárában. Ezeket Ráday világi és egyházi történetre osztotta szét. A világi történeti munkákat még tovább lehet osztani. Egyik az ókori történettel foglalkozó könyvek, második csoport az előző két század történelmének anyagát örökítette meg, harmadik csoportjába a magyar történelmet megörökítő művek tartoztak. A jogi-, politikai munkák képviselték könyvtárában a harmadik legnagyobb részt. Itt is olyan dokumentumokat gyűjtött, amiket munkája során hasznosítani tudott. Tehát az országgyűlések articulusait és a magyar jogba bevezető munkákat.

Az egyháztörténeti munkák közül az 1680 utáni magyar protestantizmus helyzetére utaló könyvek voltak megtalálhatóak, valamint a protestantizmust szabályozó dokumentumok.

Filozófiai könyveivel kapcsolatban érdekes tény, hogy ezek közé sorolta sok esetben a természettudományokkal foglalkozó műveket is. Megtalálhatóak voltak Plinius és Seneca szellemi termékei is ebben a témában.

Irodalmi gyűjteményéből Gyöngyösi *Murányi Vénusát*, és egy ősnymtatványt: **Temesvári Pelbárt beszédeinek 1499-es kiadását (5. kép)** érdemes megemlíteni.¹¹

Kölcsönzései

Ráday Pál könyveit nem csak saját használatra gyűjtötte, hanem ismerőseinek, barátainak, korabeli tudósoknak és diákoknak is rendelkezésére bocsátotta. Sajnos ezekről is kevés feljegyzés maradt az utókorra. Ugyan is az baráti alapon működött, ezért is van róla kevés adat. Azzal, hogy könyvtára használatát engedélyezte mások számára is, a korabeli magyar nemzeti kultúrát is szolgálta gyűjteményével.¹²

¹¹ Segesváry Viktor: A Ráday Könyvtár 18. századi története, Bp. 1992. 53-64. p.

¹²Uo. 285-286. p.

II. Ráday Gedeon élete és a könyvtár az ő idejében

1713. október 1-jén született Ludányban. Gyermekéveit apja birtokain töltötte Ludányban, Pécelen és Losoncon. Itt puritán vallásos légkörben nőtt fel.

Iskolái

Viszonylag korán elkerült ő is otthonából, mint apja, Pál. Tízéves korában a pozsonyi evangélikus gimnáziumba küldték tanulni szülei, itt Bél Mátyás felügyelete alá került. A fiatal Ráday itt szerezte német és latin tudását, valamint széleskörű műveltségének alapjait is.

Apja Már 1727-től levelezett a kor több neves emberével és tudósaival — Kármán Andrással, Gyöngyösi Pállal, Bél Mátyással, Daniel Ernst Jablonskival — fia külföldi tanulásának előkészítésének ügyében. Sok tanakodást és levelezést követően úgy döntött, hogy Berlinbe küldi. Hosszas huzavona után, amelyet a haditanács okozott, mivel sokáig nem akart Ráday Gedeonnak passzust adni, végül is 1731 tavaszán, május 2-án indult útnak Mányokival. Berlinben Daniel Ernst Jablonski segítette. A berlini Joachimicum Gymnasiumban töltött egy év alatt változatos tantárgyakat hallgatott. Berlinben egy évig maradt, 1732 húsvétján ment át Jablonskival Odera-Frankfurtba. Itt önálló emberként rendezkedett be.

Az odera-frankfurti egyetemen a diákok kálvinista szemléletben nevelkedtek. Az egyetemen Gedeon, a magyar nemesi hagyományoknak megfelelően, jogi tanulmányokat végzett. A tantárgyak, amelyeket hallgatott a felvilágosodás irányába mutattak. Egyházi történelem helyett inkább világi- és politikatörténelmet, a teológia mellett jogot hallgatott. Két évet volt külföldön, de apja halálhírére hazajött. Tanulmányai során, hasonlóan apjához, széleskörű műveltségre tett szert és tág érdeklődési kör alakult ki benne. Ez később lett jelentős a könyvgyűjtés szempontjából. Hazatérte után hamar bekapcsolódott a magyarországi közéletbe apja nyomdokait követve. Könyvtára, valamint nagy olvasottsága korán tekintélyt szerzett neki.¹³

A református egyház szolgálatában

Az egyházi ügyekben is korán elkezdett tevékenykedni. Ráday a Dunántúli Református Egyházkerület főgondnoka volt, de a Dunamelléki Egyházkerület ügyeit is gyakran ő intézte. Gedeon idején ágensi hivatal működött a kormányzások mellett, és a panaszosok ide közvetlenül fordulhattak. Gedeon az ágensi hivatal tanácsaival és szakértelmével mindig

¹³ Segesváry Viktor: A Ráday Könyvtár 18. századi története, Bp. 1992. 33-35. p.

segítette. Minden fontosabb történést jelentettek neki, ha új rendelet jött ki, arról is értesítették, minden fontosabb aktát megküldték neki, és tanácsát kérték.

Egyházpolitikai tevékenységét legnagyobb aktivitással II. József uralkodása idején végezte. Ennek oka, hogy 1780-ig a helyzet nem változott apja idejéhez képest semmit. 1780-tól a Türelmi rendelet kiadásával viszont változás következett be a vallási jogok terén, ezért még komolyabb egyházi, és ha kellett politikai szereplést is vállalt. Fia a Bécsben tartózkodó református küldöttség egyik tagja volt, aki szinte minden nap beszámolt apjának leveleiben a fejleményekről. Apja pedig tanácsot adott a küldöttségnek a Türelmi rendeletet megköszönő emlékirat tartalmára vonatkozólag.

Hivatali tisztségei

Ráday Gedeon ugyan szorgalmasan járt a megyei gyűlésekre, és a Mária Terézia által összehívott országgyűléseken is jelen volt, de nem vágyott nagyobb tisztségekre, udvari titulusokra. Tehát Rádayról elmondható, hogy a politikai életben tartózkodó volt. Ha politikai életben akart volna érvényesülni, azt csak a teljes behódolással tehetné volna meg. A Habsburg-ellenes beállítottságát pedig kuruc apjától örökölte.¹⁴

Irodalmi munkássága

Ráday Gedeon az irodalom területén is jeleskedett. Jelentőségét tekintve a könyvgyűjtése után a második legfontosabb az irodalom terén végzett munkássága. Ez 1787-től lett jelentős.

Költészete szempontjából külföldi tanulmányai azért voltak jelentősek, mert itt ismerkedett meg a klasszikus mellett a nyugat-európai versformákkal.

Ő kísérletezett a nyugat-európai és antik versformák átültetésével a magyar nyelvbe. Kereste azokat a verstani módozatokat, amelyekkel az idegen nyelvű művek ritmikáját azonos értékkel lehetett visszaadni magyarul. Az addigi hangsúlyos-ütemes forma helyett a hexametereket használta, így bebizonyította, hogy az időmértékes verselés alkalmazható a magyar nyelvben is. Ő ismerte fel a rímes jambusok lehetőségét a nyugat-európai versformák magyarra fordításában. A napjainkban nyugat-európai verselésnek nevezett versformát, sokáig nevezték nálunk Ráday versnek. Továbbá az is neki köszönhető, hogy a leoninus — mikor a disztichont és a pentametert látják el rímmel — éles kritikája nyomán háttérbe szorult. Kazinczy határozott fellépését is a leoninusokkal szemben Ráday hatásának lehetett betudni.¹⁵

¹⁴ Zsindely Endre: Ráday Gedeon élete és munkássága, In: Ráday Gyűjtemény Évkönyve I. 1956. 39-40. p.

¹⁵ Vas Margit: Ráday Gedeon élete és munkássága, Budapest, 1932. 24-27. p.

Gedeon munkásságától kezdve beszélhetünk európai színvonalú, modern magyar verselésről. Az 1780-as évekre Pécelen Ráday körül valóságos irodalmi központ alakult ki. Ehhez hozzájárult nagyarányú olvasottsága, kifinomult ízlése és műveltsége. Továbbá könyvtára, valamint az, hogy a könyveket mások is használhatták, de Pécel földrajzilag központi elhelyezkedését sem szabad figyelmen kívül hagyni.

1788-ban életében és a magyar irodalom történetében is egy új fejezet indult el a Kassai tudóstársaság megalakulásával. Batsányi és Kazinczy, a Magyar Múzeum két fő irányítója nagyon hálás volt neki, amiért elvállalta, hogy segít nekik a lap szerkesztésében és felügyeletében, amelyben Ráday saját régi tervét látta megvalósulni. Batsányi elismerte, hogy a Múzeum Bevezetését ki sem eresztette volna a kezéből, ha Ráday nem látja. Irodalmi tevékenysége itt nem ért véget. Támogatta a fiatal tudósokat, írókat. Könyvtárának használatával segítette az öt felkeresőket.

Irodalmi tevékenységéről elmondhatjuk, hogy hatása saját életén messze túlterjedt, hiszen céljai, ízlése Kazinczyban éltek tovább, s a következő században valósultak meg. Minden eszme, amiért Kazinczy küzdött vagy Rádaytól eredt, vagy tőle nyert biztatást.¹⁶

Könyvgyűjtő tevékenysége

A gyűjtésekről, ellentétben Pál korával, jóval több levéltári anyag maradt fent, amelyen keresztül részletesen fel lehet vázolni a gyarapodást. A gyűjtés területeit ugyanazokra a részekre lehet felosztani, mint Pálnál. Pontosabban a gyűjtés területei a könyvtárra nézve nem változtak, csak az egyes területekről beszerzett dokumentumok száma változott meg. Tehát egy bizonyos súlyponteltolódás figyelhető meg. Míg Pál idejében a gyűjtés központja inkább Erdély volt, addig Gedeon idejében a gyűjtés fő hangsúlya Bécsre tevődött át. A gyűjtéssel kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy Gedeon idejében már sokkal fontosabb szerepet töltek be a könyvkereskedők.

Ráday Gedeon csak 1748 után tudta újból bekapcsolni Erdélyt a gyűjtési területek közé. Az innen beszerzett könyvek száma elég csekély volt a többi területhez képest a gyér könyvkereskedelem miatt. Elsősorban magyar szerzők munkáit vásárolták erről a területről. Legjelentősebben tevékenykedő egyének voltak Szilágyi Sámuel, Bod Péter, a rokon Telekiek valamint meg kell említeni Zilai Sámuel és Ajtai Mihályt.

A következő gyűjtési területhez az ország más részei tartoztak, így Pozsony, Pest és a felvidék Erdély kivételével. Pozsony nem könyvkereskedelme miatt volt fontos, hanem a Bécsből és

¹⁶ Zsindely Endre: Ráday Gedeon élete és munkássága, In: Ráday Gyűjtemény Évkönyve I. 1956. 42-45. p.

más nyugat európai városokból beszerzett könyveket továbbították Pestre és Pécelre. A pozsonyi könyvkereskedőkkel személyesen tartotta a kapcsolatot, de ismerősei és megbízottjai is segítettek a könyvek beszerzését, mint pl.: Nagy Isván, Mihályfalvi János, Szentesi Nagy István, Szászky Tomka János. Pest könyvkereskedelmi szerepe a század végére hirtelen megnőtt. A pesti könyvkereskedők kiterjedt külföldi kapcsolatrendszerükkel mindazt a szolgáltatást tudták biztosítani, amit a bécsi árusok. A tőlük beszerzett könyvek igen változatos képet mutattak. Nagyrésztük latin és német volt, de sok volt a francia is. Az ország más területein is folyt gyűjtés, de elsősorban a felvidéken. Ezen a területen is segítettek ismerősei a könyvek vásárlásában. Ilyen volt többek között Szemere László, aki hossza keresgélés után szerezte meg a hön áhított Károli Bibliát (6. kép). Továbbá Kazinczy Ferenc, aki mindent megszerzett, amit Ráday tőle kért, továbbá Gazur Sámuel a selmecebányai gimnázium igazgatója.

A Ráday könyvtár beszerzéseinek egyik legfontosabb helye Bécs volt. Az ottani legjelentősebb beszerzője Nagy Sámuel volt. A péceli könyvtár gyarapodása az ő tevékenységének volt a legszembeötlőbb. Rendkívül ritka és értékes könyveket szerzett be, így például egy ősnymtatványt: Petrus Comestor, *Historia scholasticá*-ja (7. kép), valamint a legdrágább Konrad Celtes *Amorum libri IV.* című verses kötete volt, amelyet nem papírra nyomtaták, hanem hártyára valamint Albrecht Dürer metszetei díszítették. Ráday folyóiratokat is járattatott könyvtárába. Ezeket az ágensekkel küldték Bécsből Pécelre, vagy valamelyik kereskedő intézte. Ezek közül néhány említés képpen: Staats-Schrift 1741–1745, 1749–1753; Zuverlässige Nachrichten; a Bécsben készülő, Szatsvay Sándor által szerkesztett Magyar Kurirt 1787-től; Deutsche Mercur 1773–1781; Deutsche Museum 1776–1781.

Földrajzi felosztásban a negyedik gyűjtési területe Gedeonnak Nyugat- Európa volt. Ide elsősorban németalföldi és porosz területek tartoztak, de Svájc is beleesett. Könyvgyűjtő tevékenysége ezekre a területekre vonatkozóan még tanulmányainak éveire nyúlt vissza. Ezen időszak alatt elsősorban azokat vette meg, amelyek a jogi tanulmányaihoz kellettek. Később külföldön tanuló diákok végezték a gyűjtést, amelynek legfontosabb központja Basel, illetve a nagy egyetemi városok voltak. Ezekről a helyekről a már korábban is említett Nagy Sámuel, illetve Thiele 1784-1791 között vásárolt neki könyveket.¹⁷

A könyvtár gyűjteménye nemcsak a vásárlások révén gyarapodott, hanem a Rádayt nagyrabecsülő szerzők, tudósok ajándékaival is. Az ajándékozás nem nagysága révén volt

¹⁷ Segesváry Viktor: A Ráday könyvtár 18. századi története. Bp. 1992. 68-207. p.

jelentős, hanem azért, mert sok esetben maga a szerző ajándékozta dedikálva. Ez pedig tovább növelte a könyvek értékét, és Ráday könyvtárának tekintélyét.

Az állomány elemzése

Az állomány elemzésekor megállapítható, hogy a péceli könyvtárban a legtöbb művet számláló szak az irodalmi volt. Könyvtárában egészen az ókori szerzők munkáitól, a különféle nemzetek klasszikusain keresztül, a felvilágosodás kezdeti magyar munkái is megtalálhatóak voltak. Több különböző kiadásban is megvolt pl. Homérosz: *Iliász* és *Odüsszeia*. Az újkori irodalom, a 15. századtól Dante, Petrarca és Boccaccio *Dekameron*-ja is fellelhető volt a könyvtárban. A humanista szerzők közül pl. Konrad Celtes, Paulus Crosnennis található meg sok más humanista mellett a bibliotékában. A kialakuló nemzeti irodalmak fejlődése végigkísérhető Ráday bibliotékájának anyagán, egészen saját korának klasszikusaiig. A német irodalom Wolfram von Eschenbachtól Goetheig megtalálható volt a könyvtárban. Molière, La Fontaine, Rabelais, Racine képviselte a francia klasszikusokat és drámaírókat. A felvilágosodás nagyjai közül csak egy párat említve: Rousseau, Voltaire és Diderot is fellelhetőek voltak. Az angol irodalom angolul nem volt meg könyvtárában, de fordításokban a legnagyobb szerzők munkái igen. Így pl. Defoe *Robinsonja* vagy Swift munkái. „Ráday gyűjtötte a históriákat, népies dalokat, verseket vagy kalandos történeteket magukban foglaló ún. népkönyveket s a...gúny- és röpirodalmat. A filológiai könyvek nagyobb része szótár vagy lexikon. Ezek nyelve görög, latin, héber. A filozófiai könyvek közül minden nagyobb gondolkodó munkája megvolt, pl. Platón, Arisztotelész vagy Epikléosz. Az újkori filozófiai művek közül az idealista-racionalista volt a legtöbb. E témában szinte minden fejlődési szintből találni lehetett könyveket. Leibniz és Wolff írásai voltak a legnagyobb számban. Az empirizmus irányzatából is találunk könyveket. A természettudományokat, hasonlóan apjához, nem választotta szét a filozófiától. A nagyok közül pl. Newtonnak minden munkája megvolt a könyvtárában. A pedagógia tartalmú könyvek közül Basedowot kell megemlíteni. Matematikában a már korábban említett neveket lehetne felsorolni ismét. A hadtudományi műveket is a matematikához sorolta. Ehhez a szakhoz körülbelül húsz könyv tartozott. A história jelentőségében és nagyságában az irodalom és a teológia után, a harmadik helyen állt. Ezen a területen is már az ókori szerzőktől találunk munkákat bőven: Hérodotosz, Plutarkhosz, Josephus Flavius stb. A későbbi korokból említésre méltó szerzők: Enea Silvio Piccolomini, II. Pius pápa, Plydorus Vergilius stb. Ráday az ókori szerzők mellett a 17–18. századi írókat is szívesen gyűjtötte. Elsősorban a kritikus,

tényekre támaszkodó szerzőket kedvelte. Könyvtárában nagy számban megtalálhatók a különböző útleírások. Ezek az ismeretlen, új fölfedezésekről szóltak általában. Gyűjteményében a tudományos, leíró földrajz is szerepelt. A statisztikát — nem a mai klasszikus statisztikáról volt szó, hanem egyes nemzetek, népek helyzetét ismertető művekről — is a földrajzhoz vette. Következő szak a jurisprudentia, melybe a jogi művek mellett az államtudományokat is sorolta. Ez a kor felfogásának abszolút megfelelt. Itt egy nagy hiányosságot kell megemlíteni, az ókori római jogtudósok művei hiányoztak. Az orvostudományt is gyűjtötte, bár nem értett hozzá. Az enciklopédikusságra még egy példa, itt is csak néhányat említve: Hippokratész, Nikander, Oraibasios; arab nemzetiségűek Avicenna és Haly; a középkorból Savonna; 16–17. századból Alexander Benedictus. A 18. századi orvostudomány volt a leggazdagabb ezen a területen belül. A természettudománynak is készített egy osztályt, de sok olyan fizikai művet sorolt bele, ami nem oda tartozó. A természetrajzzal foglalkozók közül Buffon és Linne nevét, a fizikával kapcsolatban Otto von Guericke-t érdemes megemlíteni. Az Oeconomia osztályba különböző gazdasági tudományokat rakott. Az irodalom után a második legjelentősebb osztály a teológia. E könyvek miatt volt a könyvtár erősen protestáns jellegű. A teológiai könyvek első nagy csoportját a kezdeti századok egyházatyáinak a művei teszik ki 16–18. századi nyomtatásban. A második csoportba a középkor teológiai témájú könyvei tartoztak, olyan szerzőktől, mint Abelard vagy Aquinói Tamás. A harmadik csoportba 15–16. sz. előreformátorainak, majd a reformáció nagy képviselőinek írásai szerepeltek. Előreformátorok voltak Husz és Wicliffe; a reformáció nagy nemzedéke Kálvin, Luther, Zwingli stb. Az ő műveiket igyekezett lehetőleg az első kiadásból megszerezni, vagy minél régebről. A negyedik csoportot a 17–18. században keletkezett munkák alkották.

Legnevesebb szerzők ebből a korból, akik megtalálhatók voltak Ráday könyvtárában Cocceius, Jean le Clerc, Arminiu stb. Ebből a korból származott a legtöbb mű a teológiai anyagban. Itt kell még megemlíteni, hogy a kálvinista irányzatnak szinte minden árnyalata fellelhető volt a könyvtárban. Az ortodoxból és a pietizmusból viszont már sokkal kevesebbet, míg a katolikus szerzők munkájából, már csak egy-kettőt találni.

A magyar szépirodalmat szerette Ráday leginkább olvasni. Ezeknél is törekedett a régebbiek mellett a legfrissebb irodalmat is beszerezni. Bár utóbbiért sokszor nem kellett törnie magát, mert azt ajándékba megkapta. A régebbi könyvek szerzői közül pl. Ilosvai Péter, Heltai, Gyöngyösi, Zrínyi. Az újabb irodalmi alkotások közül Bessenyei, Kazinczy, Batsányi, Baróti

stb. munkái is megtalálhatóak voltak. A magyar anyagban a teológiai munkák voltak a legnagyobb számban. Ezt nem Ráday gyűjtési szemléletének lehet betudni, hanem a 17. században elsősorban teológiai munkák születtek hazánkban. Református szerzők: Dévai, Bornemissza, Félegyházi Tamás, Károlyi András. Ellentétben a külföldi gyűjtésben tapasztaltakkal, a magyar katolikus szerzők teológiai munkáit is gyűjtötte. Így megtalálható Pázmány, Káldi György, Telegdi Miklós, Illyés András stb.¹⁸

Kölcsönzései

Gedeon, hasonlóan apjához a hozzá fordulóknak adott kölcsön könyveket. Ha valaki azt is megírta, hogy éppen min munkálkodik, akkor Ráday a kért könyveken felül olyanokat is küldött, amire szerinte az illetőnek szüksége lehetett még. Barátai közül Kazinczy, Batsányi, Szilágyi Sámuel kért és kapott tőle könyvet. Tudományos munkákon dolgozók is megkeresték kéréseikkel, így pl.: Harányi Elek, Szászky Tomka János, Révay Miklós. Távolabbi ismerősök, művelt nemeseknek, tanároknak, püspököknek és lelkészeknek is adott könyvet kölcsönben pl.: Kovásznai Tóth Sándor és Zihai Sámuel, Mesko Sámuel, Sárkány Dávid sárospataki tanár, Sebők Péter ragályi lelkész. Tóth- Pápai Mihály azzal a kéréssel kereste meg Rádayt, hogy másoltasson neki könyvrészeket és Raymundus Lullus: *Speculum alchimial* (8. kép) című munkáját szerezze meg neki. Nagy István pozsonyi beszerző pedig néhány kéziratot kért. Arra is volt példa, hogy ő ajánlotta fel segítségét. Így kaptak könyvet tőle Molnár Borbála, Édes Gergely.

Ráday a kölcsönzései révén szembesült azzal a ténnyel, hogy a könyveket nem hozták vissza, vagy ha az illető meghalt akkor az illetőnél levő könyvek elkallódtak. Így volt a Szilágyi Sámuelnek kölcsön adott Gyöngyösi: *A tiszta élet géniusza* című műve.¹⁹

Ráday Pál és fia, Ráday Gedeon könyvgyűjtése sajátos jellegzetességeivel a felvilágosodás könyvtártípusához tartozott, és ennek jegyeit viselte magán. A felvilágosodás idejében a könyvek belső szellemi tartalma került túlsúlyba. Azért „csak túlsúlyba”, mert továbbra is adtak a szép kötetésre is. Ez figyelhető meg Ráday Pálnál és Gedeonnál is, akik szakadt, leromlott állapotú könyvet nem is nagyon vásároltak.²⁰

¹⁸ Segesváry Viktor: A Ráday könyvtár 18. századi története. Bp., 1992. 229-251. p.

¹⁹ Uo. 287-297. p.

²⁰ Segesváry Viktor: Egy magánkönyvtár a XVIII. században, In: Ráday Gyűjtemény évkönyve I. 1956. 27. p.

III. A könyvtár Ráday Gedeon halála után 1902-ig

A könyvtár gyarapítása és a nemzeti művelődésben betöltött központi szerepe Ráday Gedeon 1792-es halálával egy időre véget ért. A könyvtár ekkor a látogatói előtt becsukta kapuit, és míg a Ráday család tulajdonában volt már soha többet nem töltötte be azt a szerepet, mint korábban. A könyvtárhoz néha még egy-egy tudós hozzá férhetett és néhány kölcsönzés is volt, de azok száma már nem volt jelentős. A könyvtárat néhány évig még Dobos János péceli lelkész gondozta. 1792 és 1802 között még vásároltak könyveket, de ennek nagysága Gedeon idejéhez képest jelentéktelen volt. Fia, Gedeon már 1798-ban a könyvtár eladásán dolgozott, mivel apja komoly adósságokat hagyott rá. II. Gedeon I. Ferencről engedélyt kért a könyvtár külföldre történő eladására. Az engedélyt megkapta, de azzal a kikötéssel, hogy a katalógust bemutatja és a kézírásos dokumentumokat is. II. Gedeon megköszönte a lehetőséget és megígérte, hogy mihamarabb meglesz a katalógus nyomtatásban, azt rögtön megküldi. Továbbá közölte, hogy az országgal kapcsolatos kézírásos műveket nem állt szándékában eladni és azokat a katalógusba sem vette bele. Az értékesítéssel kapcsolatban semmilyen lépés nem történt. A katalógust sem nyomtatták ki, és a levelezésekben sincsen nyoma a könyvtár eladására vonatkozó terveknek. Az 1800-as évek elején — II. Gedeon 1801-es halála után — Friedrich Hanak pesti könyvkereskedőt kérték fel az állomány értékének megállapítására és összeírására. Friedrich szerint a könyvtár 134045 Ft-ot ért, és 4873 mű 10302 kötetben volt az állomány nagysága. Széchenyi Ferenc gróf is érdeklődött a könyvtár eladásával kapcsolatban még az 1800-as évek elején, de ebből sem lett semmi. Ennek az lehetett az oka, hogy a könyvtárat egyben szerették volna eladni. A család próbálta eladni a könyvtárat külföldre is. Közvetítő útján a bonni egyetemnek is felajánlották eladásra, ahonnan pozitív visszajelzések érkeztek, de a könyvtár nyomtatott katalógusát kérték, és mivel az valószínűleg nem volt, így az eladás meghiúsult.

A könyvtár 1825-ben a péceli tűzvészben majdnem megsemmisült, magában a kastélyban is, ahol a könyveket tárolták, komoly károk keletkeztek, de a könyvek sértetlenül megmaradtak.²¹

A könyvtárat II. Gedeon fiának, III. Pálnak sem sikerült eladnia. Pedig sok esetben külföldi vásárlókkal is tárgyaltak. I. Sándor orosz cár képviselőjével is, akivel a közvetítón keresztül 40000 Ft vételárban meg is állapodtak. Az akkori politikai körülmények között viszont ez az üzlet nem jött létre. A Ráday család egy másik megbízottja Napóleon képviselőjével is tárgyalt, még egy szerződés

²¹ Segesváry Viktor: A Ráday könyvtár 18. századi története. Bp., 1992. 303-313. p.

tervezet is készült, de ezek a megállapodások sem végződtek a Ráday család számára sikerrel.²² IV. Gedeon — aki maga is művészetpártoló volt — a könyvtárat szerette volna megtartani, de anyagi gondjai miatt erre nem volt lehetősége. Ő már 80000 Ft-ért is odaadta volna. Már 1836-ban az országgyűlés elé kerül a könyvtár megvásárlásának ügye, de ott a két tábla vitája közben a dolog nem jutott előrébb. Ennek legfőbb oka az volt, hogy úgy látta a felsőtábla, hogy nincs meg rá a kellő anyagi fedezet. Az 1840-es országgyűlésen ismét felvetődött, de az akkor azért nem valósul meg, mert a Nemzeti Múzeum részére csak azokat a könyveket akarták megvenni, amelyek a múzeumnak még nem voltak meg. Annak állománya viszont az 1838-as árvíz miatt még mindig ládákból volt, és így a két állományt nem lehetett összevetni. Ezalatt IV. Gedeon már nagyobb részletekben is hajlandó lett volna a könyvtárat eladni. Az 1843–44-es országgyűlésen ismét napirendre került a könyvtár megvásárlása. Sajnos viszont a vásárlás nem valósult meg, pedig ebbe nagy reményeket fektettek Ráday utódai. Ezután a szabadságharc alatt, és az azt követő néhány évben feledésbe vesztett a könyvtár értékesítése. 1857-ben Albrecht főherceg ajánlotta Ferenc Józsefnek, hogy vegye meg a Nemzeti Múzeumnak a könyvtárat. Sajnos ez sem valósult meg, mint a korábbi kísérletek sem.

Török Pál 1855-ben megalapította Pesten a Teológiai Akadémiát, és az iskola könyvtárának alapjait a Rádayak könyvtárával szerette volna létrehozni. Az anyagi nehézségek miatt ez nehezen akart megvalósulni. IV. Ráday Gedeonnak viszont egyre inkább szüksége volt a pénzre, és 1859-ben úgy döntött, hogy a könyvtárat eladja egy lipcsei kereskedő cégnek, mivel az a 40000 Ft-ot azonnal kifizette volna. Török Pál értesülve a Ráday család szándékáról válaszképpen országos adakozást kezdeményezett, melyet Dobó János ceglédi lelkész — volt péceli lelkész és a könyvtár gondozója — szervezett meg. A Pesti Napló 1859. évfolyamában nem sokkal az egyházi felhívás előtt jelent meg egy cikksorozat, amit Kubinyi Ágoston, az akkori Múzeum igazgató írt. Ebben azt fogalmazta meg, hogy a könyvtárat nemzeti adakozásból vegyék meg a Nemzeti Múzeum számára. Ez csak segítette az egyház adománygyűjtési akcióját.²³

IV. Gedeon mikor megtudta, hogy a könyvtárat itthon is meg akarják venni, ígéretet tett arra, hogy még három hónapig nem adja el. Az egyház ilyen szűk idő alatt az összeget nem tudta előteremteni, de a Ráday család látva az egyház igyekezetét mégsem adta Lipcsébe a könyvtárat. Továbbá még egy nagy kedvezményt tettek, ami így hangzott: „Testvérbátyám és én, csekély tehetségünk szerint

²² Beliczay Angéla: Kísérletek a Ráday Könyvtár értékesítésére, In: Ráday Gyűjtemény Évkönyve VIII. 1997. 137. p.

²³ Péter Zoltán: A jubiláló Ráday Könyvtár, In: Különlenyomat a Magyar Könyvszemle, 1962. 4. szám 7. p.

készek vagyunk a lehetőségig megtenni mindent, mi Méltóságos vallásos és hazafiui tervét elősegítheti s mi a 40.000 forint fele részét a legnagyobb készséggel ajánljuk fel a szent célra.”²⁴

1861-re összejött az összeg, aminek a felét maga a Ráday család ajánlotta fel. 1862-ben szállították a péceli kastély könyvtárterméből Pestre a könyveket. A fuvarozás lovas kocsikon bedobozolva történt. A könyvanyag ekkorra a 4873 műről 4526-ra fogyatkozott, ez a kötetek számát tekintve 735 könyv volt. Az apadás az újabb prózai munkákban és a teológiai művekben volt a legjelentősebb.²⁵

Egy részüket a család adta el, míg a többit elfelejtették visszaadni a kölcsönzésből. Egy ideig így, dobozokban tárolták „a könyvtár elhelyezésére a Kálvin téri egyházi épület oroszlán utcai (a mai Török Pál utcai) frontján jelöltek ki egy helyiséget, s itt helyezték el a könyveket 1863-ban”.²⁶ Ez a helyiség már eredetileg kicsi volt és a gyarapodás, elsősorban adományok miatt egyre szűkebb lett.

Az egyház mindennek tudatában volt, hogy a könyvtár számára igazából nincs megfelelő hely biztosítva. Azt is tudták már a gyűjtés során, hogy a könyvek árának kifizetése az csak egy része a könyvtár megnyitásának. Jól tudták, hogy a megnyitás legalább olyan sokat fog kívánni az egyháztól, mint a megvásárláshoz szükséges pénzösszeg előteremtése. Először megpróbálták annak megfelelő helyiséget biztosítani, ami nehéz feladatnak bizonyult, mert a könyvtár már ekkor, kezdeti szakaszában nagyon sok felajánlást kapott és így az állomány gyorsan gyarapodott. A könyvespolcokon az állományt több sorban helyezték el, hogy elférjenek. Sajnos a rendezés nem igazán sikerült. Nem csak a szűkös hely volt probléma, hanem a megfelelő munkaerő hiánya is.

1876-ban egy komolyabb lépésre szánta el magát a könyvtár ügyeivel megbízott bizottság. Részletes tervet készítettek a könyvtár rendezésének munkálataira. A rendezés időtartamát akkor 3 évre tervezték. A munkák elvégzésére pedig Kiss Áront javasolták, és még néhány teológus hallgatót segítségnek. A javaslat sajnos majdnem nem valósult meg, mert a kerület nem tudta az ahhoz szükséges anyagi forrásokat fedezni, úgymint munkabér, fűtés stb. Végül Szilády Áron ajánlotta fel, hogy ő elvégzi a könyvtárban szükséges rendezőmunkákat. Sajnos a munkát nem fejezte be egy kisebb nézeteltérés miatt. Ezután 1885-1888 között az első feldolgozás és katalogizálás megtörtént, de a helyhiány megmaradt. Az 1890-es években a könyvtárat a püspöki titkárok gondozták, akiknek titkári teendőik miatt nem jutott elég idejük a könyvtárra.²⁷

²⁴ dr. Pruzsinszky Pál és Hamar István: A budapesti Református Theológiai Akadémia Ráday-könyvtárának multja és jelene. Bp., 1913. 44. p.

²⁵ Segesváry Viktor: A Ráday könyvtár 18. századi története. Bp., 1992. 303-313. p.

²⁶ Ráday Gedeon halála után, A Ráday Gyűjtemény ősnomtatványai és válogatott könyvritkaságai, CD, 2004.

²⁷ Péter Zoltán: A jubiláló Ráday Könyvtár, In: Különlenyomat a Magyar Könyvszemle, 1962. 4. szám. 7. p.

V. A Ráday könyvtár története 1902-től a második világháború közepéig (1943-ig)

A fejezet forrásanyaga a Dunamelléki Református Egyházkerület évi rendes és rendkívüli közgyűléseinek jegyzőkönyve. A jegyzőkönyvek napirendi pontjaiban található jelentésekből lehet a könyvtárban folytatott munkákról és egyéb történésekről információt szerezni. Ugyanis a könyvtár állapotáról és az ott végzett munkákról a felállított Ráday-könyvtári Bizottság, vagy a könyvtárnok majdnem minden évben jelentést tett.

- ***Erőfeszítések a könyvtár és a levéltár használhatóvá tételére***

A könyvtár mindenki számára elérhetővé tételének, vagyis a nyilvános megnyitásához szükséges dolgok rendezésében 1902-ben kezdte meg a bizottság az érdemi munkát.

Az 1902. évi október 23. jegyzőkönyvben a 69. jegyzőkönyvi szám alatt tárgyalták a Ráday-könyvtári bizottság jelentését. Ebben a jelentésben a Ráday könyvtár mellett külön bekezdésben értekeztek még a parokhiális könyvtárról és az egyházkerületi levéltárról is.

Ekkor a könyvtár sajnos, mint a bizottság jelentéséből egyértelműen kiderül, még egyáltalán nem volt használható állapotban. A jelentésben ennek fő okait is megfogalmazták, amelyek a következők: *„A Ráday könyvtár használhatóvá tétele ügyében a bizottság egyértelműleg azt tartja, hogy első és legfőbb dolog a helyiség, azután az állandó könyvtárnok s végül a rendezés kérdése.”*²⁸

A bizottság e problémák felvázolása után javaslatot is tett a megoldásukra. Kérte az egyházkerület képviselőit, hogy a könyvtár helyiségeit a könyvtár szomszédságában található egyházfi lakással kössék össze és így bővítsék.

Javaslatot tettek személy szerint a könyvtárnokra is, mégpedig Hamar Istvánt ajánlották, aki teológiai tanár volt.

A könyvtári bizottság továbbá kérte, hogy a könyvtárnok a bizottság utasítása szerint járjon el a rendezés során, és arról tegyen jelentést évente.

A könyvtár használhatóvá tételéhez szükséges anyagi fedezet biztosítására a bizottság a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsától kért segély formájában pénzt, a fenntartásához pedig „állandó éves dotációt”.²⁹

A Ráday-könyvtári bizottság beszámolójának utolsó pontjából kiderül továbbá, hogy már ekkor sürgette a bizottság a könyvtárért fellelős püspöki titkárt — a könyvtárnok munkába

²⁸ Dunamelléki Református Egyházkerület Közgyűlés 1902. évi október havi jegyzőkönyv. 188. p.

²⁹ U.o.

állásáig a könyvtárat a püspöki titkárok gondozták —, hogy a kikölcsönzött és vissza nem hozott könyveket minél hamarabb szerezzék vissza. A későbbi jelentésekből kiderül majd, hogy a könyvek nagy része el sem volt veszve, csak nem volt vezetve, hogy éppen kinél és hol van.

A jegyzőkönyvből kiderül továbbá az is, hogy az egyházkerületi közgyűlés a fent említett javaslatokat elfogadta és kiegészítette azzal, hogy a könyvtári bizottság „a könyvtár használatára vonatkozólag szabályrend tervezetet készítsen”³⁰, és azt a jövő évi rendes közgyűlésre terjessze elő.

Az 1902. évi közgyűlésen eltervezett dolgokból sajnos nem valósult meg semmi a tervezett időben, csak jóval később. A könyvtári bizottság ugyan megtette a közgyűlés által rászabott feladatok ügyében a szükséges lépéseket, és fel is terjesztette a miniszterhez a könyvtár ügyét. Azaz a könyvtár rendezéséhez szükséges 10000 korona segélyt és a működtetéséhez nélkülözhetetlen évenkénti további 10000 korona iránti igényt cserébe a felügyelet jogának átengedéséért.

Mivel az 1903. évi költségvetés ekkor már készen volt és azon módosítani már nem lehetett, így a felterjesztést az 1903. évre elutasították. A bizottság viszont olyan visszajelzést kapott a Múzeumok és Könyvtárak Országos Bizottságának elnökségétől, hogy a segélyt az 1904. évi költségvetésbe beletervezik, és azt akkor majd megkapják.

Mint a történésekből és a jegyzőkönyvi jelentésekből kiderül, a segélyt ugyan megkapták, de csak két részletben, ami nem is lett volna nagy gond a munkálatok szempontjából. Sokkal jobban hátráltatta a könyvtár használhatóvá tételét az, hogy az ígért pénzüsszeg első felét csak az év végén, 1904. december 20-án kapták meg a minisztériumtól.³¹ Ebből kifolyólag az érdemi munka megkezdése két évet váratott magára.

A bizottsági az 1903. évi jelentésében beszámolt a könyvtár helyzetről, az viszont nem derül ki, hogy a bizottságot esetleg terheli-e valamilyen felelősség a pillanatnyi állapot miatt. Mondjuk nem valamilyen személyi mulasztás miatt adták-e be késve a felterjesztést.

A jelentésekből az is kiderül, hogy Hamar István a tervezett időponthoz képest csak jóval később volt hajlandó átvenni a könyvtárat, mivel a rendezéshez szükséges feltételek nem voltak biztosítottak. Az egyházkerületi közgyűlés viszont utasította, hogy 1904. január 1-jével vegye át a könyvtár gondozását, mivel az akkori püspöki titkár folyó év december végével eltávozott. Hamar István január 1-jével át is vette a könyvtárat, de csak a segély kiutalásával

³⁰ Dunamelléki Református Egyházkerület Közgyűlés 1902. évi október havi jegyzőkönyv. 190. p.

³¹ Dunamelléki Református Egyházkerület Közgyűlés 1905. évi május havi jegyzőkönyv. 10. p.

látott az érdemi munkához hozzá. Máskülönben anyagi fedezet híján erre nem is volt lehetősége.

Az 1904. évi ülésen az egyházkerületi közgyűlés nem foglalkozott a könyvtárral. Ennek oka lehetett, hogy az előző évhez képest érdemi változás nem történt. Az ez év végén kiutalt segély időpontja jóval később volt, mint az egyházkerület soros őszi ülése

Az 1905. év elején tartott soron kívüli ülésen viszont már szó esett arról, hogy a segély első részét megkapták és utasították a könyvtári bizottságot, hogy sürgősen lásson munkához. Tegye meg a szükséges lépéseket a könyvtár helyzetének ügyében. Így készítsen javaslatot a helyiség kibővítésére és a rendezésre, valamint az állandó gondozásra.³²

A könyvtár több évtizedes kihasználatlansága után így végre nekiláthatott a csekély személyzet a könyvtár rendezéséhez.

Az 1905. évi soros egyházkerületi ülésen már a Ráday-könyvtári bizottság a következőket jelentette az egyházkerület közgyűlésének.

A budapesti egyház templomának végében eredetileg sekrestyeként funkcionáló helyiséget sikerült kibérelni évi 200 koronáért.

Az új szakrendi beosztás is elkészült, amin csak kis mértékben változtatott a könyvtári bizottság.³³ A szakrend elkészítésénél a nagyobb modern nyilvános könyvtárak szakrendjeit vették figyelembe, azon belül is a budapesti Egyetemi Könyvtár szakrendjét.

Az, hogy a nyilvános könyvtárak szakrendjét vették figyelembe, nem volt véletlen. Határozott céltudatosság eredménye volt, mivel a könyvtárat, mint nyilvános könyvtárat szerették volna üzemeltetni a fenntartók. Az így kialakított szakrend pedig a következő volt:

I. Incunabula:

- a) ősnyomtatványok 1517-ig,
- b) könyvészeti ritkaságok, unicumok.

II. Régi magyar irodalom, 1517-től 1711-ig.

III. Theologia:

- a) biblia,
- b) isagogica,
- c) exegetica,

³² Dunamelléki Református Egyházkerület Közgyűlés 1903. évi október havi jegyzőkönyv. 234-237. p.

³³ Dunamelléki Református Egyházkerület Közgyűlés 1905. évi szeptember havi jegyzőkönyv. 234-237. p.

- d) theologia biblica,
- e) systematica,
- f) apologetica et polemica
- g) historia et philosophia religionis,
- h) historia ecclesiastica,
- i) jus ecclesiasticum,
- j) ecclesiastica practica,
- k) archaeologia ecclesiastica,
- l) encyclopaedia ecclesiastica

IV. Philosophica:

- a) philosophia,
- b) aethetica.

V. Paedagogia.

VI. Historia:

- a) hazai,
- b) külföldi és egyetemes,
- c) hist. literaturae,
- d) archaeologia.

VII. Geographia:

- a) hazai,
- b) külföldi és egyetemes.

VIII. Jog- és államtudományok:

- I a) hazai,
- I b) külföldi és egyetemes jogtudomány.
- II a) hazai,
- II b) külföldi és egyetemes jogtudomány.

IX. Medica.

X. Realia:

- a) mathematica,
- b) physica,
- c) term. rajz.

XI. Philologia:

- a) hungarica et affines,
- b) semitica,
- c) graeca et latina,
- d) cetera.

XII. Literatura:

- a) hungarica,
- b) graeca et latina,
- c) cetera.

XIII. Encyclopaedia.

XIV. Miscellanea.

Az itt felsorolt szakrend 14 főcsoportot tartalmazott, amelyek további alcsoportokra voltak osztva. A szakrend kialakításánál — mint ahogy a létrehozók írták — ügyeltek a fő tudományágak elkülönítésére, de kerülték a túlzott elaprózást. A könyvanyagot ennek megfelelően újraosztályozták. Ez természetesen azt eredményezte, hogy a könyvek adatait tartalmazó katalóguscédulákat is újra be kellett sorolni az új szakrendszernek megfelelően. Mindez komoly technikai megoldásokat, mozgatást is jelentett, ami sok munkával járt.³⁴

A könyvtár állományát is számba vették a korábbi, már meglévő főkatalógus szerint, amit a jegyzőkönyvben részletesen is közöltek:

SZAKRENDEK	művek	kötetek	fűzetek	csomagok
I. incunabumok	88	101		
II. Régi magyar irodalom	98	104		
III. theologiai	3717	5385	237	
IV. philosophiai	534	808		
V. paedagogiai	307	338	5	
VI. aesthetikai	126	170		
VII. jog és államtudomány	1212	1529	117	
VIII. orvostudomány	717	1140	11	23
IX. Historia	1699	4173	268	
X. geographiai	401	699	110	
XI. realiak	1401	1966	66	69

³⁴ dr. Pruzsinszky Pál és Hamar István: A budapesti Református Theológiai Akadémia Ráday-könyvtárának múltja és jelene. Bp. 1913. 67-69. p.

XII. philologiai	590	695	6	
XIII. szépliteratura	2473	4153	67	
XIV. encyclopaedia	228	364	43	
XV. miscellanea	83	94		
	13674	21719	930	92

A könyvtár állományából ekkor hiányzott a főkatalógus szerint 234 mű 348 kötetben és 5 füzetben. A hiányzó művek a könyvtár rendezése során nagyrészt előkerültek, mivel azok csak a korábbi könyvtárörök hibás adminisztrációjának köszönhetően jelentkeztek hiányként; valamint a helyszűke miatt összekeveredtek a még fel nem dolgozott könyvekkel. Mindenesetre ekkor ez még nem volt tudható, ezért a református egyházkerület közgyűlése felhívta a könyvtárnok figyelmét, hogy a könyveket próbálja meg behajtani.

A bizottság jelentéséből az is kiderül, hogy a könyvtárban rengeteg fölösleges régi kerületi névtár, szabályrendelet, jegyzőkönyvek, konventi és zsinati naplók voltak, melyekből 4-4 db-ot eltett a könyvtárnok, a többi felesleges példányt viszont elajándékoznák az iskolai és egyéb egyházi intézményeknek.

Az egyházkerületi közgyűlés a fent leírtakat jóváhagyta.³⁵

Az 1906-os évi Dunamelléki Református Egyházkerület közgyűlésén nem a könyvtári bizottság, hanem Hamar István számolt be az általa végzett munkáról, vagyis a könyvtár rendezésének állapotáról. Az általa beterjesztett jelentésben olvasható, hogy az újabb könyveket, valamint a másodpéldányokat, amelyek nem voltak számba véve, azokat dolgozták fel és ideiglenes katalógust készítettek róluk. Ez 2280 mű 3517 kötet könyvben. Azután a könyvanyagot a már korábban ismertetett szakkatalógus szerint besorolták és új leltári számmal látták el. Ekkor az első két főcsoport és a harmadik főcsoportból az alábbi alcsoportok voltak készen: biblia, isagogica, exegetica, theologia biblica, systematica, apologetica et polemica, historia et philosophia religionis, historia ecclesiastica. Bár a historia ecclesiastica még nem teljesen. A munkával lassan haladtak, amint az a beszámolóból kiderül. Ennek oka, hogy a több kötetes könyvek kötetei sok esetben eltérő helyre voltak besorolva és azokat meg kellett keresgélni és egy helyre besorolni. Aztán nagyon sok gyűjteményes könyvnél csak az első mű volt feltüntetve, a többi nem volt számba véve, így azok

³⁵ Dunamelléki Református Egyházkerület Közgyűlés 1905. évi szeptember havi jegyzőkönyv. 213-218. p.

visszakeresése nagyon nehéz feladat volt, vagy meglétéről nem is lehetett tudni. Ezek a tényezők nagyban lassították a könyvtár rendezését, és jelentős csúszást eredményeztek, viszont a könyvtári állomány értékét nagyban növelték.

Hamar István beszámolt jelentésében, hogy a jegyzőkönyvekből stb. még mindig nagyon sok van, mert a lelkészek és az iskolák közül csupán csak néhányan jelentkeztek a Ráday-könyvtár felajánlásra.³⁶

Az 1907. évi júniusi jelentésben — ebben az évben kétszer is foglalkoztak a könyvtár helyzetével — tudatták, hogy már a harmadik főosztály rendezését befejezték és a negyedik, valamint az ötödik főosztály is már rendben volt ekkor. Ez a könyvtár állományának körülbelül egyharmadát jelentette, mint ahogy az a jegyzőkönyvi jelentésből kiderül. A jegyzőkönyvben azután a könyvtárra kapott segély felhasználásának mértékét tárgyalták, valamint a jegyzőkönyvi duplumokat, amelyek még mindig fölöslegesen foglalták a helyet, hiába ajánlották fel őket kétszer is az egyházi intézményeknek.³⁷

A 1907. évi őszi közgyűlésen Hamar István már arról írt jelentést, hogy a könyvtár állományát már majdnem teljesen sikerült elrendezniük. A jegyzőkönyvben az olvasható, hogy 32 alosztályból már 28 rendezett állapotban volt és az év hátralevő részében a maradék könyvállományt szándékoztak rendbe szedni. Viszont a pénzügyi elszámolásnál kiderült, hogy a könyvek köttetése az erre rászoruló példányoknál még nem történt meg.

Továbbá az is kiderül, hogy ebben az évben a könyvtár ismét felajánlást kapott, ezúttal Kiss Áron tanácsbíró könyvtárának egy részével gyarapodott. Ennek a könyvanyagának viszont a feldolgozásához nem tudtak hozzáfogni.

A könyvtárnokot — hasonlóan a korábbi évekhez — felszólították, hogy a kint levő könyveket próbálja meg visszaszerezni. Ezt a közgyűlés határozatában megerősítette.

A Ráday-könyvtári Bizottság a könyvtár közelgő megnyitása miatt a helyiségek bővítésére ismételten javaslatot készített és a már 1902-es jegyzőkönyvben szereplő megoldási lehetőséget vázolta fel. Miszerint az intézmény szomszédságában található egyházfi lakással kapcsolják össze a már meglévő helyiségeket, és abból alakítsanak ki olvasótermet és könyvtárnoki szobát.

A bővítés mellett a költségek fedezésére is javaslatot terjesztett be, ami a következőképpen nézett ki. Az éves költség, ami a könyvtár zavartalan működéséhez kellett volna, az évente

³⁶ Dunamelléki Református Egyházkerület Közgyűlés 1906. évi szeptember havi jegyzőkönyv. 234-237. p.

³⁷ Dunamelléki Református Egyházkerület Közgyűlés 1907. évi június havi jegyzőkönyv. 57-60. p.

4700 koronát tett ki. A költségek fedezésére 2000 koronát az egyházkerülettől kértek, a fennmaradó 2700 koronát pedig állami segítyből szeretnék volna finanszírozni.

A bizottság felhatalmazást kért az előbb tárgyalt ügyek, azaz hogy a bővítés dolgában és a könyvtár működtetéséhez szükséges államsegély kieszközölése érdekében eljárhasson. A felhatalmazást nem kapta meg a bizottság ezen ügyek intézésére. A képviselő testület ezt meg is indokolta. A számvevőszéknek először meg kell vizsgálnia, hogy mekkora összeget tud kiszorítani a könyvtár számára. A bővítéssel kapcsolatban pedig az indítványt a jogügyi bizottság és számszék elé terjesztették, mivel azok nagyobb sikerrel járhattak el az ügyben.

A kerületi levéltárról egészen 1907-ig nem igazán esik szó. Mint a korábbi jegyzőkönyvekből kiderül azért, mert a közgyűlés azt kérte, hogy a könyvtárnak a könyvtárat hozza először használható állapotba, és csak ezután kezdjen a levéltár rendbetételéhez. A Ráday könyvtári bizottság jelentésében továbbá beszámolt arról is, hogy a levéltár rendezése is halaszthatatlanul szükséges lenne, viszont pénz és megfelelően erre a célra kialakított és berendezett hely is kellene. A levéltár ügyében sem kapott konkrét választ a bizottság a közgyűléstől, mivel azt véleményezés céljából a számszékhez tették át.

A jegyzőkönyvi jelentés utolsó pontjából az is kiderül, hogy Hamar István, a könyvtárnok 1907 nyarán könyvtárosi képzésen vett részt, azt sikerrel elvégezte és erről okiratot is kapott a Múzeumok és Könyvtárak Országos Felügyelő Bizottságától, ezzel a könyvtár kezelésére, ahogy a jegyzőkönyv írja: „külsőleg is kvalifikálta magát.”³⁸

Morvay Ferenc tanácsbíró indítványozta a Ráday-könyvtárról szóló jelentés kapcsán, hogy a Ráday-könyvtár a kerületi, az egyetemes konvent és zsinat gyűlési jegyzőkönyveiből — ha lehetséges visszamenőleg is — a nyomtatottakból kapjon egy példányt. A jövőre tekintve pedig, hogy minden gyűlési jegyzőkönyvből kapjon 2 darabot.³⁹

Az 1908-ban az őszi közgyűlésnek beterjesztett jelentésben az olvasható, hogy a könyvtár rendezési munkálatai még nem értek véget teljesen. Ennek legfőbb oka, hogy a néhai dr. Kiss Áron magánkönyvtárának egy részét a Ráday Könyvtárnak adományozták; valamint a Szász Károly püspök könyvtárából eredő könyvek feldolgozása, amit a levéltári anyagok között találtak.

Hamar István most először írt arról, hogy a rendezés munkálatai milyen nehéz körülmények között zajlottak. Egyrészt 1907 novemberétől a két segéd közül már csak egyet tudott

³⁸ Dunamelléki Református Egyházkerület Közgyűlés 1907. évi október havi jegyzőkönyv. 189-193. p.

³⁹ Dunamelléki Református Egyházkerület Közgyűlés 1907. évi június havi jegyzőkönyv. 194. p.

alkalmazni a szűkülő pénzforrások miatt. Másrészt a könyvtárat nem lehetett fűteni, ezért a téli hónapokban a könyveket át kellett szállítani a budapesti egyháztól rendezés céljára bérelt sekrestye helyiségbe. Így miután a könyveket újra feldolgozták (a korábbi kezelők hiányos munkavégzése miatt volt erre szükség), újra vissza kellett hordani a könyvtárba a dokumentumokat. Ez természetesen plusz munkát és időt jelentett. A bizottsági jelentés szerint mindezek ellenére a könyvtár már készen volt a nyitásra. A rendezésből még annyi volt hátra ekkor, hogy a már újra rendezett könyveket leltározás és számbavétel céljából a főkatalógussal össze kellett vetni, de ennek is fele már ekkora készen volt. A csúszások miatt figyelemre méltó a könyvtáros, Hamar István áldozatvállalása, aki miután elfogyott az államsegély, a rendezés munkáit díjtalanul elvégezte.

Az 1908-as jegyzőkönyv szerint Hamar István az alábbi műveket vásárolta — amelyek jelentése szerint nélkülözhetetlenek voltak — az államsegély terhére:

1. Szabó-Hellebrant: Régi Magyar Könyvtár (II-III. kötete)
2. Hain: Repertorium Bibliographicum (I-IV. kötete)
3. Graesse: Tresor (I-VII. kötete)
4. Coppinger: Supplementum te Hain's Repertorium (I-III. kötete)
5. Petrik Géza: Magyarország bibliographiája 1712-1860 (I-II. kötetek)
6. Petrik Géza: Magyar könyvészet 1860-1875. I. kötet

Összesen 696 korona 30 fillér értékben.

A bizottság jelentéséből az is kiderül, hogy a kikölcsönzött és időben vissza nem hozott könyveket sikerült visszaszerezni. Vagy ha a kölcsönző már nem tudta visszaszolgáltatni a dokumentumot, akkor nyilatkozott arról, hogy hajlandó annak ellenértékét megtéríteni.

A Ráday-könyvtári bizottság a könyvtárnok jelentését támogatta, és a Közgyűlésnek is azt javasolta, hogy fogadja el. Továbbá a rendezés felülvizsgálatára a könyvtári bizottság alábbi négy tagját jelölték: Szilády Áron, dr. Vécsey Tamás, dr. Ballagi Aladár és Földváry László.

A bizottság az ő jelentésük alapján tett a rendezésről végső elszámolást a Főtisztelendő Közgyűlésnek. A közgyűlés nem csak a rendezés munkálatairól kért jelentést, hanem az államsegély felhasználásáról is.

A könyvtár megnyitásának és elhelyezésének ügye kapcsán megfogalmazódott a bizottság 1908. évi jelentésében, hogy a budapesti egyháztól eddig is kibérelt sekrestye helyiséget rendezzék be olvasóteremnek, és itt nyissák meg a könyvtárat részlegesen, amíg megfelelő

helyet nem tudnak neki biztosítani. Továbbá kérték a szükséges anyagi fedezetet a fűtés, világítás, személyi feltételek biztosítására.

Ennek egyik oka az, hogy a Dunamelléki Egyházkerület ez idő tájt tárgyalta azt a javaslatot, miszerint a teológiát új épületbe költöztetné, és a könyvtár is ott kaphatna helyet.

Másik oka pedig az, hogy a budapesti egyház az egyházfi lakást nem volt hajlandó átengedni a könyvtárnak, mint azt a korábbi években a Ráday-könyvtári bizottság jelentéseiben tervként megfogalmazta.

A bizottság ebben az évben is foglalkozott a levéltárral. Ezzel kapcsolatban ekkor azt javasolta, hogy a korábbi jegyzőkönyvi határozatok értelmében — az 1902. évi őszi közgyűlés jegyzőkönyvének 69. határozata és az 1905. évi májusi közgyűlés jegyzőkönyvének 23. határozata alapján — Hamar István fogjon hozzá a levéltár rendezéséhez.

A jelentés további részében a levéltár rendezéséhez és a könyvtár részleges megnyitásához évi 2000 korona támogatást kért a bizottság a személyi és a dologi kiadások fedezetéül.

A megnyitáshoz szükséges helyiség bérleti díját a közgyűlés jóváhagyta; az igényelt 2000 korona előteremtésére pedig javaslatot kért a közgyűlés.

A jelentés már említett egyéb részeit a közgyűlés jóváhagyta.⁴⁰

A Ráday- könyvtári bizottság 1909. évi jelentése azzal kezdődik, hogy a könyvtár rendezési munkálatai befejeződtek. Készen voltak a cédula és a szakkatalógusok is.

Egyedül a duplumok és a hírlapok vártak még feldolgozásra.

A fentebb leírt jelentés lényege, hogy a könyvtár végre az olvasók számára megnyitható állapotba került.

A rendezés sikerét mutatja a művek, könyvek gyarapodása is.

	Mű	Kötet	
Régi főkatalógus	13674	21679	
Új	20432	32101	30726
Különbség	6758	10422	

A táblázatban is kimutatott 6758 művel gyarapodott a könyvtár állománya, ami pusztán a tökéletesebb feldolgozásnak volt köszönhető.

⁴⁰ Dunamelléki Református Egyházkerület Közgyűlés 1908. évi október havi jegyzőkönyv. 222-227. p.

A korábbi idők könyvtárnokai ugyanis a több művet is tartalmazó könyvekből csak az első művet dolgozták fel. Így viszont nagyon sok volt az olyan írás, amiről nem vezettek nyilvántartást.

Az állomány összetételéről a jegyzőkönyvben is szerepel kimutatás. Ha ezt összevetjük az 1905-ben készített kimutatással, akkor látjuk, hogy mely csoportok gyarapodtak a legjobban.

A könyvtár 1909-ben 75 dokumentummal gyarapodott, ami a vásárlásból és ajándékozásból eredt.

Az ajándékozók között volt a Könyvtári Főfelügyelőség, hazai és külföldi kiadók (Georg H. baseli könyvkiadó és Kókai Lajos könyvkiadó); valamint magánszemélyek is (a Kemenczky család adománya, akik a néhai Kemenczky Károly pákozdi lelkész magánkönyvtárát ajánlották fel).

Könyvvásárlása a forrást a Könyvtári Főfelügyelőségtől kapott 800 korona biztosította.

Ezt az összeget a könyvtár gyarapítására kapták, melyről a főfelügyelőség felhasználási tervezetet kért. A bizottságtól azt meg is kapta és jóváhagyta.

Ebben a tervezetben — melynek tartalma a következő évi jegyzőkönyvben szerepel — sédászekrény készítésére (katalógus szekrény), könyvköttetésre és könyvbeszerzésre találunk összegeket.

A bizottság szorgalmazta a könyvtár Kezelési- és használati szabályzatának kidolgozását is, melynek elkészítésével a könyvtárnokot és dr. Ballagi Árpád urat bízta meg.

További kérése volt a bizottságnak, hogy a régi magyar irodalom körébe tartozó dokumentumokról készítsenek egy külön katalógust, amit többszörösíteni is lehet. Így az alkalmas lenne a kutatók figyelmének felkeltésére, valamint állami támogatás kieszközölésére is fel lehetne használni.

A bizottság utasította a könyvtárnokot, hogy a régi könyvanyagból elveszett, illetve leselejtezett könyvekről készítsen kimutatást.

A könyvtár őrzésével Hamar Istvánt bízta meg továbbra is.

A kerületi levéltár rendezési munkálatainak elkezdéséhez és a könyvtár megnyitásához a bizottság 2000 koronát kért a közgyűléstől. Ezt az indítványt a közgyűlés a könyvtár új helyére költözésének idejére határozatában felfüggesztette.

A Ráday Könyvtárban őrzött kerületi levéltári anyag egy részére ugyanis közben a pesti egyház is bejelentette igényét, ezért a közgyűlés a levéltári anyag hovatartozásának kiderítésére bizottság felállítását rendelte el.

Az átköltözés ügyével kapcsolatban a bizottság kérte, hogy az új hely kijelölésében a teológia átköltöztetését intéző bizottság mellett neki is lehessen beleszólása. Szerették volna, hogy a könyvtár a számára leginkább megfelelő helyre kerülhessen.

A bizottság továbbá az átköltözésre egyszeri, a fenntartásra évi segély kérelmet szeretett volna benyújtani.

Az államsegély a rendezés munkálatainak költségét futotta ugyan, de annak tételein belül az elszámolási rend felborult. A személyi kiadások és a helyiség bérleti díja a munkálatok elnyúlása miatt jóval többbe kerültek, mint azt eredetileg tervezték. Ezért attól tartottak, hogy a főfelügyelet nem fogja azt méltányolni. Erre az esetre kérték, hogy az egyházkerület fedezze a kiadásokat.

A közgyűlés a bizottsági jelentésben foglaltakat a levéltári rész anyagi fedezetére irányuló kérelem kivételével jóváhagyta, illetve az abban foglaltakat elrendelte.⁴¹

Az 1910. évről a Ráday könyvtári bizottság az alábbiakat jelentette.

1909 novemberétől Hamar István egyedül dolgozott; a könyvtár dokumentumait összevetette a séda-katalógussal, és a még szükséges helyesbítéseket elvégezte.

Ezt követően az állomány a következőképpen alakult: 20346 mű 31602 kötetben és 30623 darabban.

A jegyzőkönyvi jelentés szerint a könyvtárnok hozzáfogott a levéltár és a másodpéldányok feldolgozásához. A levéltár rendezésének végső határidejét nem határozták meg, mert látták, hogy a könyvtár rendezési munkálatai során is mennyi előre be nem kalkulálható probléma merült fel. A könyvtár rendbetételét is eredetileg 3 évre tervezték, végül 1905-1909 között, azaz 5 évig tartott a munka az időközben jelentkező nehézségek miatt.

A könyvtár Kezelési- és használati szabályzata ekkor még nem volt készen, de már dolgoztak annak elkészítésén. Alapul a Múzeumok és Könyvtárak Országos Felügyelete által kiadott minta szolgált.

Tudatták továbbá, hogy a selejtezésről és az elveszett könyvekről a jelentést csak akkor tudják előterjeszteni, ha a duplumok (másodpéldányok) feldolgozása befejeződött.

A könyvtár régi magyar irodalmi állományának katalógusát elkészítették, és azt ki is küldték a közkönyvtáraknak.

⁴¹ Dunamelléki Református Egyházkerület Közgyűlés 1909. évi október havi jegyzőkönyv. 244-250. p.

A könyvtár ebben az évben 31 művel 69 darabban, és 2 folyóirattal 4 füzetben gyarapodott, ami egyrészt ajándékozásból való, másrészt vásárlás útján került beszerzésre.

1910-ben is kaptak könyvvásárlásra fordítandó 800 koronát az Országos Főfelügyelőségtől; ebből 200 koronát kötetésre, 600 koronát pedig vásárlásra terveztek elkölteni.

A levéltári anyaggal kapcsolatban tavaly felmerült kérdés megtárgyalására az ideiglenes bizottság 1910. szeptember 15-én ült össze, melynek eredményeképpen kijelentették, hogy amíg a levéltári anyag rendezése nem történik meg, addig nem állapítható meg eredete sem. Így ezt a kérdést a levéltári anyag rendezéséig függőben hagyták.

A 10000 korona állami segély felhasználásának felülvizsgálatára az albizottságot többször is összehívták, de ez minden esetben határozatképtelen volt a tagok kis számban történő megjelenése miatt. Ezért az anyagi ellenőrzés elvégzésére az egyházkerületi számvevőt kérték fel. A rendezési munkák ellenőrzésére pedig a közgyűlés az Országos Felügyeletet kérte fel hivatalból történő felülvizsgálatra.

Az egyházkerületi számvevő az 1910-es jegyzőkönyv 112. előterjesztésében jelentette „...a számadás minden tételben helyesnek találtatott, s a számvevőszék Hamar István részére a számadás terhe alól a felmentést javaslatba hozza. Közgyűlés a számadást jóváhagyja, Hamar István könyvtárnoknak a felmentést megadja.”⁴²

Ezután a könyvtár és a levéltár költöztetésének különböző problémái merültek fel.

Például a költöztetésre és fenntartásra igényelt államsegély iránti kérelmet szeretnék volna módosítani, úgy, hogy a könyvtár rendezéséről szóló beszámolóval együtt adják be a fenntartáshoz igényelt állami támogatás kérelmét.

Továbbá kérték, hogy a költöztetéshez szükséges anyagi fedezetet a kerület biztosítsa, mert az állami segély elnyerése erre a célra nem volt biztos, vagyis lehetséges volt, hogy a költöztetés költségének csak egy részét fizetik ki.

A könyvtár gondozásához, tisztán tartásához szükséges 120 korona rendelkezésre bocsátását is indítványozták.

Valamint kérték a Múzeumok és Könyvtárak Országos főfelügyelőségét, hogy a könyvtár új helyének szánt épületrészt vizsgálják meg és véleményezzék azt.

A főfelügyelőség két személyt ki is küldött. Dr. Hüttl Dezső építészt és Dr. Ferenci Gyulát, az Egyetemi Könyvtár igazgatóját. Ők a jelentésükben a helyiséget megfelelőnek találták, csak a bejárattal kapcsolatban javasolták, hogy szerintük az udvar felől jobb lenne megoldani azt.

⁴² Dunamelléki Református Egyházkerület Közgyűlés 1910. évi október havi jegyzőkönyv. 184. p.

Valamint a dolgozószobákat és az olvasóterem elhelyezését is az udvar felőli részre javasolták, mert így azokat olcsóbban lehetett kialakítani anélkül, hogy a könyvtár hátrányt szenvedett volna belőle.⁴³

Az 1911. évi jegyzőkönyvi jelentésben az olvasható, hogy az eltelt idő alatt a könyvtár folyóiratait és másodpéldányait rendezték.

Így feldolgozásra került a jelentés szerint 85-féle folyóirat 355 kötetben és 38-féle hírlap 164 kötetben. Ezek között sok az értékes példány, mivel több közülük a legelső magyar folyóirathoz és hírlaphoz tartozik.

Viszont azt is meg kell jegyezni, hogy a jelentés szerint ezek ekkor még nagyon hiányosak voltak. A fent említett munkának köszönhetően a könyvtár állománya jelentősen gyarapodott, ezt növelte a vételekből és ajándékozásokból származó gyarapodás is, így akkor 172 művel 567 kötetben nőtt az állomány. Ebből 123 mű a folyóiratok feldolgozásából származott, 21 vétel útján, 28 pedig ajándékozás révén került a könyvtárhoz.

Mivel csak 18 jegyzőkönyv érkezett be az egyházmegyétől, ezért a bizottság kérte, hogy a közgyűlés szólítsa fel a megyéket a hiányok mielőbbi pótlására.

A könyvvásárlásra az előző évekhez hasonlóan a főfelügyelőség ebben az évben is 800 koronát adott. Így az előző évvel együtt összesen 1624 korona állt könyvvásárlás és kötetés céljából rendelkezésre.

A bizottság továbbá az 1905-ben kapott 10000 korona államsegélyről és a rendezésről benyújtotta jelentését a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelőségének és kérte annak felülvizsgálatát. A főfelügyelet jelezte ennek átvételét és az ellenőrzést végző személyt is kijelölte, de a felülvizsgálatot ekkor még nem kezdték el.

A Főfelügyelethez még ugyanebben az évben benyújtottak egy kérelmet az előző évi Dunamelléki Egyházkerület határozata alapján, ami a fenntartásra és a finanszírozásra irányult. Erre azonban ekkor még semmilyen választ nem kaptak, így kérték, hogy a benyújtott kérelemben szereplő költségekről a kerület gondoskodjon.

Az 1912-ben a könyvtárral történt dolgokról két jelentésből is tájékozódhatunk. Egyik az 1912. májusi közgyűlés jegyzőkönyve; valamint a Ráday könyvtári bizottság 1913-ban két jelentést is írt, amiből az egyik az 1912-es évben történeteket tárgyalta.

⁴³ Dunamelléki Református Egyházkerület Közgyűlés 1910. évi október havi jegyzőkönyv. 179-183. p.

Az 1912. évi májusi jelentésben az olvasható, hogy a téli hónapokban a feldolgozás szünetelt, mivel a munkavégzés minimális körülményei sem voltak biztosítva; elsősorban a fűtött helyiség hiányzott.

Az állomány gyarapodásáról is szó esik, amiben kiderül, hogy a duplum anyagok között még találtak 6 művet, ami a régi magyar irodalom köréhez tartozott.

Továbbá azt is jelentették, hogy az egyházmegyék még mindig hiányosan küldték meg a jegyzőkönyveiket, ezért azt szükség esetén az esperesi hivataloknál közvetlenül kell jeleznie a könyvtárnoknak.

A 10000 korona rendezési- államsegélyről benyújtott elszámolásról, továbbá a rendezés felülvizsgálatáról, valamint a költöztetésre és fenntartásra kért támogatásról semmilyen értesítést nem kaptak a közgyűlésig. Mivel azonban a könyvtár költöztetésének ideje közeledett, így ennek a kiadásnak a fedezetére a kerülettől kértek pénzt.

A bizottság ezért kérte a közgyűlést, hogy a működtetésre vonatkozó államsegély iránti kérelmet (ami 3800 koronát jelentett, mivel a szükséges 5000 koronából 1200 már valamilyen más forrásból a rendelkezésükre állt) ne a bizottságon, hanem az egyházkerület vezetőségén keresztül próbálják meg újból benyújtani.

Az 1913-ban tárgyalt az 1912-es évre vonatkozó jelentés eredetileg az 1912-es őszi közgyűlés elé volt hivatott kerülni. Annak okát, hogy miért is csak az 1913. évi közgyűlés tárgyalta az ominózus jelentést, azt az 1913. évi jegyzőkönyvből tudhatjuk meg: „...A javaslatnak a könyvtár megnyitására vonatkozó része azonban, téves kezelés következtében nem került a közgyűlés asztalára, és határozati erőre sem emeltetett.⁴⁴”

Mindebből az is kiderül, hogy a könyvtár megnyitása — ha nem is sokat —, de miért késett.

Ugyanez a jelentés tartalmaz a költöztetésről és a megnyitásról is információkat.

A költöztetéssel kapcsolatos munkák 1912. június 12-én kezdődtek meg. A könyveket 16 nap alatt csomagolták be és helyezték ládába, amelyeket direkt erre a célra béreltek.

A könyvek kicsomagolását azonban csak augusztus 22-én tudták elkezdni, mert a könyvvállványok átszállításával, felállításával, festésével az új könyvtárhelyiségek csak ekkorra váltak használhatóvá. Szeptember másodikára a könyveket ki is csomagolták, mert a ládák bérleti ideje lejárt. Az állomány polcokra történő rendezéséhez csak ezután fogtak

⁴⁴ Dunamelléki Református Egyházkerület Közgyűlés 1913. október 21-ei jegyzőkönyv. 316. p.

hozzá. A végső munkálatokat október végére fejezték be (erre vonatkozó pontos dátumot a jegyzőkönyv nem tartalmazott).

Mivel az egyházkerület vezetőségén keresztül benyújtott, az államsegélyre vonatkozó újbóli kérelemre sem érkezett válasz, ezért arra kérték a közgyűlést, hogy a megnyitás költségeit az egyházkerület finanszírozza.

A személyi és dologi kiadásokat 1380 koronára becsülték. Ez egy könyvtárnok éves fizetését és 200 korona dologi kiadás fedezetét tartalmazta.

A könyvtár 1912-re is kapott 800 koronát könyvbeszerzésre a Főfelügyelőségtől, csak azzal a kikötéssel, hogy csak könyvet vásárolhatnak rajta.

A könyvtár Kezelési- és használati szabályzatának tervezete is elkészült, már csak az egyházkerület jóváhagyására várt.

A benyújtott tervezetet ebben az évben is elfogadták.

Érdekes megjegyezni Horváth Lajos segédlelkész indítványát, aki kérte, hogy a genfi egyetem részére a könyvtár másodpéldányaiból a magyar történelmet, a magyar protestáns egyház- és irodalom történetét tárgyaló kötetekből álló repertoárt adományozzanak.

- ***A könyvtár megnyitása 1913-ba, mint nyilvános könyvtár***

A könyvtár végül 1913. február elsején megnyithatta kapuit az olvasók előtt.

Erről a jeles eseményről az 1913. évi őszi közgyűlés jegyzőkönyve, valamint Hamar István is beszámolt.

A megnyitás nem az egyházkerületi közgyűlés határozatával, hanem az egyházkerület vezetőségének külön engedélyével történhetett meg. Ennek oka a már említett mulasztás volt, melynek következtében az 1912. évi bizottsági jelentés nem került az adott évben a testület elé. Ezért a bizottság — más lehetősége nem lévén — az 1913. évi január 31-én megtartott ülésén az egyházkerület vezetőségéhez fordult a megnyitás ügyében. Beadványukban azt kérték, hogy az 1912. október 29-én benyújtott jelentésnek a könyvtár megnyitására vonatkozó pontjai lépjenek életbe. Indoklásukban az szerepelt, hogy a könyvtár üzemeltetésére az anyagi és egyéb feltételek már rendelkezésre álltak.

A megnyitásról értesítették a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelőségét is.

A könyvtár heti négy napon tartott nyitva. Kedden és csütörtökön 15-18 óráig a nagyközönség számára volt elérhető; hétfőn és szerdán délelőtt 10-12 óráig a kutatóknak biztosította a hozzáférést.

Érdekes megjegyezni, hogy a könyvtár ezt a kétosztatú nyitvatartási rendet napjainkra is továbbörökítette, mert a szigorúan védett állomány fürkészésére a kutatóknak ma is külön nyitvatartási rendet tartanak fent.

A már sokat említett ok miatt csak az 1913. évi jegyzőkönyvben olvashatunk az 1912. évre vonatkozó gyarapodásról adott számadásról is. A könyvtár állománya 1912-ben 79 művel 154 kötetben és 174 darabban bővült. A növekedés forrása a korábbi évekhez hasonlóan az ajándékozás, a vásárlás és a még feldolgozatlan anyagokból ered. Ez utóbbi arra enged következtetni, hogy a mátyveket, iskolai talgozása még mindig folyamatban volt.

A könyvtár állománya végül a megnyitás előtt, 1912. december 31-én 20621 műből és 32104 kötetből állt.

1913. október 3-ig az állomány 713 művel 1197 kötetben és 1181 darabban bővült. Ez a nagymérvű gyarapodás főként annak volt köszönhető, hogy a teológia tanári kézikönyvtárának felesleges, de ettől függetlenül értékes könyvei a Ráday könyvtár tulajdonába kerültek át. Ez 462 művet jelentett. A többi a már szokott módon, vásárlás, ajándékozás útján; valamint a még mindig teljesen fel nem dolgozott állományból kerültek a leltárba.

A bizottság a könyvtár állományának gyarapítására azt a javaslatot tette, hogy az egyházkerület gyülekezetei a tulajdonukban lévő értékes régi könyveket (bibliákat, zsoltaóros könyveket, iskolai tankönyveket) adják át a Ráday könyvtárnak.

A könyvtár a Főfelügyelőségtől 1000 koronát kapott segély formájában, amit a szakminiszter lecsökkentett a korábbi 800 koronára. A különbözetet, a 200 koronát azonban rendkívüli segély formájában mégis megkapták a Főfelügyelelettől, mert ez a hiány a már megrendelt művek megvásárlásában gondot, fennakadást okozott volna.

A könyvtár üzemeltetésére igényelt állami segélyről azonban még mindig nem kapták meg a választ.

A könyvtár történetét dr. Pruzsinszky Pál és Hamar István írták meg. Ezt a dokumentumot az illetékes minisztériumnak, a főfelügyelőségnek, szaklapoknak és nagyobb napilapoknak is eljuttatták.

Ez nagyon jó reklámfogásnak bizonyult, mert az újságokon keresztül egyszerre hívták fel az olvasók és kutatók figyelmét — ezzel növelve az államsegély elnyerése szempontjából fontos

látogatottságot —, valamint az anyagi háttérrel biztosítani tudó állami személyek és intézmények érdeklődését is felkeltették.

A könyvtár Használati- és kezelési szabályzatát ismételten a közgyűlés elé terjesztették, mivel az 1912-ben az sem került megvitatásra és így jóváhagyásra sem. A közgyűlés ezúttal az 1914. évi tavaszi közgyűlésre halasztotta a szabályzat tárgyalását, addig pedig a tervezetet léptette hatályba.

A könyvtár használatáért a bizottság tagdíj megállapítását javasolta évi 10 korona összegben.

A könyvtárban folytatott munkáról és az ott történekről a következő jelentés 1914 áprilisában készült. Az ebben szereplő adatok a korábban megszokottól eltérő időintervallumot fednek le. 1913-ig a közgyűlésnek beterjesztett adatok nem naptári évet takartak, hanem a két őszi közgyűlés között eltelt időt, ami ugyan megközelítőleg mindig egy évet jelentett. Ezt követően pedig már naptári év szerint találunk a jegyzőkönyvekben adatokat.

1913. december 31-én a könyvtár állománya 21596 mű volt 33618 kötetben és 32631 darabban és 1913-ban 970 művel, 1498 kötetben gyarapodott a könyvtár. Ez a gyarapodás nem vásárlások eredménye elsősorban, hanem adományokból jött össze. Valamint a teológia kézikönyvtárából került át sok mű (516).

A könyvtár 1914. évre is 1000 korona támogatást kapott az országos főfelügyeletről. 800 koronát rendes, 200 koronát pedig rendkívüli segély formájában. A könyvtár kérvényt nyújtott az országos főfelügyelethez és a vallás és közoktatási miniszterhez magasabb támogatást kérve.

A könyvtár Kezelési- és használati szabályzatának tárgyalását tovább napolta a közgyűlés és kérte, hogy a számvevőszék készítsen véleményes javaslatot. Tette ezt annak ellenére, hogy már a jegyzőkönyvi jelentésből is kiderül, hogy ennek a dokumentumnak a megléte fontos szerepet játszott volna az állami támogatás sikeres kérelmezésénél.⁴⁵

Az 1914. évi őszi jelentéstételkor már javában zajlott az I. Világháború; ez a könyvtár életében is változást eredményezett.

A jelentésből kiderült, hogy a látogatók száma az év első felében fokozatosan emelkedett, majd a háború kirobbanását követően csökkent.

⁴⁵ Dunamelléki Református Egyházkerület Közgyűlés 1914. évi április havi jegyzőkönyv. 98-102. p

A háború a könyvtárat nehéz helyzetbe hozta, mert a csekély összegű állami támogatást is megvonták. A bajt fokozta, hogy ennek az összegnek a fedezetére már több könyvet átvettek, így a szükséges anyagi források pótlására az egyházkerület kérték fel.

A kerület a kért 200 koronát megszavazta, ami az előző évi költségvetési maradvánnyal együtt elég volt a bizalom megnyerésére, így a szállítóktól fizetési haladékokat kaptak. A könyvtári bizottság jelentette, hogy a főfelügyeletről megígért chartotekat sajnos nem kapták meg.

A kikölcsönzött és vissza nem hozott könyvekről is beszámoltak jelentésükben. Ami akkor 107 mű volt 136 kötetben, és ennek 80% behajthatatlan volt, mert a kölcsönző személyek elhunytak, és a rendezés előtt hiányosan is volt vezetve.

A könyvtár gyarapodását 1914-ben is neves tudósoktól és egyházi tisztviselőktől, lelkészekről kapott adományok jelentették a könyvvásárlás mellett. Ezek az adományok általában értékesek is voltak. A tárgyalt évben a legjelentősebb adomány néhai Pap Károly lelkész örököseinek adománya, ami több mint 500 mű volt és teológiai témájúak voltak. Petrik Elek egyházkerületi főjegyző is jelentős mennyiségű könyvet ajándékozott, 108 művet és az Országos Magyar Gazdasági Szövetség is kiadványaiból 64 művet ajánlott fel a könyvtárnak. Továbbá olvashatunk még arról is, hogy Gorzó Gellért könyvet készített Ráday Pálról és ezért néhány levéltári anyagot leszeretett volna lemásolni; ehhez kért engedélyt. Az igenlő választ megkapta, de ki nem kölcsönözhetette, csak helyben másolhatta át és fel kellett tüntetnie könyvében a forrásanyag helyét is, azaz a Ráday-könyvtár levéltárát. Ezen kívül még az elkészül könyvből 3 példányt a könyvtárnak kellett ajándékoznia.⁴⁶

Az 1915. október 25-i jegyzőkönyvben a 182. pont alatt olvashatóak a Ráday könyvtár 1914. évi gyarapodással kapcsolatos adatai. A könyvtár állománya 1914-ben a következő képen alakult: 22860 mű, 35374 kötet és 34336 darab. A gyarapodás 1368 művel 1951 kötetben és 1896 darabban. Ebből 160 művel 195 kötetben, 191 darabban, melyek ajándékozásból származtak a könyvtár már korábban rendelkezett, így azokat a másodpéldányok közé sorolták. Így a tényleges gyarapodás 1270 mű volt 1756 kötetben és 1705 darabban.

A könyvtárat 1914-ben 391 személy látogatta és 847 művet használtak.

⁴⁶ Dunamelléki Református Egyházkerület Közgyűlés 1914. évi november havi jegyzőkönyv. 292-297. p

A könyvtár már nem csak hétfő és szerda délelőtt, hanem minden délelőtt 10-12 óráig állt a kutatók rendelkezésére. A látogatottság és a könyvtár anyagai iránti érdeklődés tehát szemmel láthatólag igen nagy volt.

A könyvtárnok és segédei az olvasószolgálat ellátása mellett a levéltári anyag rendezésével is foglalatoskodtak, valamint az újonnan beszerzett könyveket dolgozták fel.

A könyvtári bizottság az egyházkerületi elnökség által próbált a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyeletétől állami segínyt kieszközölni, de azt a háborús viszonyokból eredő pénzhiány miatt elutasították. Egyben jelezték is, hogy támogatásért csak a háború véget értével folyamodjanak.

A könyvtár ezért 1915-ben az egyházkerulettől kapott pénzt, amit az előző évi vásárlásokból maradt tartozások kifizetésére fordított. Így legalább a tartozásait sikerült teljesen rendeznie.

A könyvtár 1915-ben csak 3 művet vásárolt és azokat is csak az év végén, mert az 1915. évi jegyzőkönyvben (ami 1915. október 25.-i keltezésű) még olyan bejegyzés szerepel, hogy a könyvtár állománya vásárlások útján nem gyarapodott. Az 1916. évi jegyzőkönyv tesz említést a 3 műről az 1915. évre vonatkozó jelentésében.

Az 1915-re jegyzet 243 mű 746 kötetben és 680 darabban a vásárláson túl ajándékozásokból és a régi folyóiratok, valamint enciklopédikus munkák feldolgozásából származott; és a teológia könyvtárából került át még át pár könyv.

Így 1915 végére az állomány 23106 művet 36117 kötetben és 35013 darabban tartalmazott.

Bár ebben az évben a hírlapok és folyóiratok rendezésével végeztek, erre vonatkozóan semmilyen statisztikai adatot nem közöltek a jegyzőkönyvben.

Folytatódott a kerületi levéltár rendszerezése is, az 1916. évi jelentés szerint 1915-ben 1353 akta került feldolgozásra.

A könyvtár még szintén 1915-ben egy programot is elindított, melynek keretében Bazsai Sándor püspök levelezését és kéziratait szerették volna összegyűjteni, és abból egy Bazsai-tárat létrehozni. Megkérték a közgyűlést, hogy a program támogatására szíveskedjenek az iskolák és az egyházkerület egyházainak figyelmét is felhívni.⁴⁷

A jegyzőkönyvi bejegyzés alapján a könyvtár állománya 1916. december 31-én már 23575 művet 36494 kötetben és 35384 darabban tartalmazott.

⁴⁷ Dunamelléki Református Egyházkerület Közgyűlés 1916. évi jegyzőkönyv. 170-172. p.

A könyvtár gyarapodása így 1916-ban 439 mű volt 377 kötetben és 371 darabban. Ez ismételten főként ajándékozás eredménye volt és csak kis mértékben eredt a vásárlásokból. A megvett 8 munka az ajándékba kapott 366 dokumentum mellett igencsak kis mennyiségnek nevezhető.

A könyvtári munkákat ekkorra Hamar István már csak egyedül végezte a szűkülő anyagi források és a sorozatos bevonultatások miatt, így csak a levéltári anyag rendezésével tudott érdemben foglalkozni. Ebben az évben a levéltár állományából 1908 darabot dolgozott fel, így a teljesen rendezett állomány nagysága 3261-re nőtt.

A nyitvatartási időben 532 látogató kereste fel a gyűjteményt és 613 kötetet használtak.

A Ráday könyvtár 1916-ban sem kapott semmiféle állami támogatást. A bizottság ismételten az egyházkerület vezetésén keresztül próbálkozott kérelem benyújtásával a Főfelügyelőséghez, de azt újra elutasították. Ellenben erkölcsi támogatásban és állami felügyeletben részesítették a könyvtárat. A sorozatos kérelmezéseknek végül is annyi eredménye lett, hogy a Főfelügyelet jelezte, hogy a speciális munkák elvégzésére az államtól ad hoc segílyt igényelhetnek.⁴⁸

Az 1917. év eseményeiről nem sokat tudhatunk meg a jegyzőkönyvekből, csak egy év eleji, májusi jegyzőkönyvi jelentés található.

A könyvtár továbbra sem kapott könyvbeszerzésre semmilyen állami forrást, ezért fenntartóját kérte, hogy annak költségeiről gondoskodjon. Így 1917-re az egyházkerulettől kapott 500 koronát, és ugyanilyen összegre jelentette be igényét az 1918-as évre vonatkozóan is.

A levéltár rendezésére a Főfelügyelet 500 koronát kért a minisztériumtól a Ráday könyvtár részére. Ennek kiutalása azonban egyáltalán nem volt biztos, és ha meg is kapták volna, másra nem is használhatták volna fel. A kiutalás megtörténtéről semmilyen bizonyíték nem lelhető fel.

Hamar István tovább folytatta a levéltári anyag rendezésének munkálatait; 1917-ben a januártól májusig terjedő időszakban 639 akta feldolgozásával végzett.

A jegyzőkönyv említést tesz egy érdekes eseményről is, ami könyvészeti szempontból igen jelentős. Leval André kutató keresgélései során II. gróf Teleki Józsefnek egy francia nyelvű munkáját találta meg. Ez az írás 1770-ben jelent meg, szerzője Hitapa Mozet Lieket álnéven tette közzé írását, amelyben a korabeli politika és társadalom humoros kritikáját fogalmazta

⁴⁸ Dunamelléki Református Egyházkerület Közgyűlés 1917. évi jegyzőkönyv. 63-65. p.

meg. Ez a dokumentum máshol nem volt fellelhető, csak a Ráday könyvtárban őrzött példány volt ismeretes. Megtalálóját a Magyar Közszelemben tette közzé eredeti, francia nyelven magyar bevezetővel.

A könyvtárhoz és a Dunamelléki Egyházkerület többi intézményeihez ebben az évben a Tiszántúli Egyházkerulettől érkezett egy felkérés. A reformáció 400 éves évfordulójára tervezett, de a háború miatt elmaradt kiállításra kérik, hogy ha van az intézményeknek értékes dokumentum a birtokukban, akkor annak jegyzékét a háború után szíveskedjenek rendelkezésükre bocsátani.⁴⁹

Az 1918-as évben a Dunamelléki Református Egyházkerület tavaszi közgyűlése nem tárgyalta a könyvtár ügyét; az őszi közgyűlés pedig az ismert történelmi jelentőségű politikai változások miatt elmaradt.

Az 1919-es és 1920-as évekre vonatkozóan a könyvtárról csak pár soros bejegyzést találhatunk a jegyzőkönyvekben. Jelentették, hogy a könyvtárat sikerült megóvni a proletárdiktatúra idején, melyért a közgyűlés külön köszönetet mondott a könyvtárnoknak.

Az 1921-1922. évi jegyzőkönyvből csak annyit tudhatunk meg, hogy a Ráday könyvtári bizottság javaslatait az intézőbizottsághoz utalták át.⁵⁰

Az 1923-as közgyűlés jegyzőkönyve tesz említést arról, hogy visszamenőleg az 1920-21. évre 4000 korona; az 1921-22. évre pedig 10000 korona államsegélyt kapott a Ráday könyvtár.

A háborús idők utáni első részletes beszámoló 1923-ból való, amelyben az 1922-es év történéseire az alábbi adatokat, információkat találjuk.

Hamar István a könyvtárban folyó munkákat még mindig egymaga végezte, ami az olvasók, kutatók kiszolgálását és az új könyvanyag feldolgozását jelentette.

A könyvtárban 872 művet vettek számba, de ebből 140 dokumentum már megvolt, így azokat a duplumok közé sorolták. Ezért a tényleges gyarapodás 1922-ben 732 mű volt 1129 kötetben és 1060 darabban. Ebből csak 24 dokumentum került vásárlás útján a könyvtárba, a többi felajánlásokból származott.

Az 1922. év végén a teljes állomány 24606 mű volt 38165 kötetben és 37107 darabban.

⁴⁹ Dunamelléki Református Egyházkerület Közgyűlés 1918. évi jegyzőkönyv. 48-49. p.

⁵⁰ Dunamelléki Református Egyházkerület Közgyűlés 1922. évi október havi jegyzőkönyv. 92. p.

Az ez évi ajándékozók közül említésre méltó dr. Darányi Ignác főgondnok neve.

A könyvtár két könyvkiállításon is részt vett.

Az egyik kiállítást a Pápai Református Főiskola könyvtára szervezte Petőfi könyvkiállítás címmel. Ezen a Ráday könyvtár Petőfi Sándor műveinek első kiadásával képviseltette magát.

A másikat Budapesten rendezték a Bibliophil Társaság szervezésében. Itt a könyvtár XVI. századbeli magyar nyomtatványokat állított ki.

A Ráday könyvtári bizottság az intézőbizottság utasítása szerint kidolgozta a könyvtár fejlesztésére vonatkozó terveket. Ebben külön kiemelték a vásárlással való gyarapítás lehetősége mellett, a potenciális adományozók megkeresését is, úgymint a külföldi és hazai protestáns köröket, írókat és kiadókat. Továbbá utasították a könyvtárnokot, hogy a könyvtár másodpéldányait próbálja meg elcserélni a nagyobb főiskolák könyvtáraival.

A berlini egyetem magyar fakultása is megkereste a könyvtárat a másodpéldányok ügyében cserét ajánlva. A bizottság ezért utasította Hamar Istvánt a duplum példányok listájának összeállítására.

Továbbá Földváry László, váczhortyáni lelkész hagyatékának feltérképezésével bízták meg a könyvtárnokot és néhány bizottsági tagot, majd javaslatokat kértek tőlük annak megszerzésére vonatkozóan.

A Felsőbaranyai Egyházmegyétől érkezett még egy nagyon értékes felajánlás. Az állagmegóvási munkák elvégzéséért cserébe letétbe helyezték volna a tulajdonukban lévő hercegszőlősi kánonok eredeti példányát a Ráday könyvtárban. Ezt a lehetőséget a bizottság, majd az egyházkerület is elfogadta.⁵¹

Szintén az 1923. évi jegyzőkönyvből tudható, hogy Hamar Istvánt, aki ekkor már 26 évet szolgált az akadémián, 1923. szeptember 1-jei hatállyal egy magasabb fizetési osztályba sorolták.⁵²

Az 1924. évi novemberi 15-ei jelentés szerint 1923-ban a könyvtárnak 485 látogatója volt, akik 503 dokumentumot használtak.

1923. december 31-én már 25284 műből 39123 kötetben állt a teljes feldolgozott állomány. 1923-ban 758 dokumentummal 1084 kötetben gyarapodott a könyvtár. Ebből sajnos a korábbi évekhez hasonlóan csak 10 munka volt az, ami vásárlással került a könyvtár tulajdonába; 80 mű duplumnak minősült, így a tényleges gyarapodás 678 könyv volt.

⁵¹ Dunamelléki Református Egyházkerület Közgyűlés 1923. november 14-ei jegyzőkönyv. 163-165. p.

⁵² Dunamelléki Református Egyházkerület Közgyűlés 1923. évi október havi jegyzőkönyv. 90. p.

Az 1923. évi költségvetést az 1922. évi 15009 korona 77 fillérből kellett a könyvtárnak megoldania, mert az 1923-as évre szánt 14000 korona fenntartói járulék csak az év utolsó napjával, 1923. december 31-én került kiutalásra; az államsegély pedig még többet késett, az csak 1924. március 5-én került kifizetésre.⁵³

Az 1924. évből az állomány nagyságára vonatkozó adat nincs, csak a gyarapodásról számoltak be, először az 1924. évi november 15-ei közgyűlésen az év addig terjedő időszakára vonatkozóan; majd az 1926 októberének közgyűlése tárgyalta a Ráday bizottságnak az ugyanazon év május 7-én az 1924-25. évekre vonatkozó jelentését. E jegyzőkönyvek összességéből származó adatok alapján elmondható, hogy 284 művel, 401 kötetben nőtt a könyvtár állománya, ezen kívül sok volt még a duplum példány. A másodpéldányoknak, a vásárolt, illetve ajándékba kapott dokumentumok száma az 1924. évre nézve pontosan nem ismeretes, mert azt a 1925-ös évvel összevontan adták meg.

A könyvtár igen értékes dokumentumokat, köztük 7 db a régi magyar irodalom körébe tartozó műveket kapott Szilassy Aladártól.

Az előző évben meghirdetett fejlesztési programot a magas könyvárak miatt nem tudták megvalósítani.

A herczegszöllősi kánonok könyvtárba szállíttatása ebben az évben megtörtént.

A minisztériumtól 1924-re sem kaptak állami támogatást. Viszont a fenntartó Dunamelléki Egyházkerület 1.538.253 korona 77 fillér segélyt utalt ki a könyvtár számára; mely a 1.577.884 korona kiadást nem fedezte. A különbözetet Hamar István előlegezte meg.⁵⁴

1925-ről már sokkal több adat áll a rendelkezésünkre az 1926 októberében tartott közgyűlés jegyzőkönyvéből. Ezen a közgyűlésen tárgyalták az 1925. év mellett visszamenőleg az 1924. évet is.

A könyvtár állománya 1925. december 31-én 25976 mű volt 39950 kötetben és 38773 darabban. Gyarapodása ebben az évben 408 mű, 426 kötetben és 427 darabban volt.

Az 1924-es és 1925-ös évre vonatkozóan összesen 59 munkát tudott vásárlás útján megszerezni a könyvtár, de a duplum példányokból is használatba állítottak 347 művet. Az adományozók között egyre gyakrabban bukkan fel külföldi személyek, társaságok neve is.

⁵³ Dunamelléki Református Egyházkerület Közgyűlés 1924. november 15-ei jegyzőkönyv. 186. p.

⁵⁴ Dunamelléki Református Egyházkerület Közgyűlés 1924. november 15-ei jegyzőkönyv. 187. p.
Dunamelléki Református Egyházkerület Közgyűlés 1926. évi október havi jegyzőkönyv. 194-195. p.

Államsegélyt 1925-ben sem kapott a könyvtár, ellenben a fenntartó 6.800.000 korona összeggel próbálta fedezni a 6.817.050 korona kiadást, mely összeget az előző évhez hasonlóan a könyvtárnok pótolta ki.

Az egyházkerület püspökének, dr. Ravasz Lászlónak a személyes közbenjárására az egyházkerület több értékes sorozatot is megvásárolt a könyvtárnak.

Így a francia református egyház által jutányos áron felajánlott Bulletin de la Société de l'histoire du protestantisme Français c. folyóirat 74 évfolyamát; valamint Herczeg Ferenc műveinek jubileumi kiadásait.

A berlini egyetem az 1922-ben tett, a duplum példányokra vonatkozó csereajánlatát ez évben módosította, miszerint a Ráday könyvtár duplum anyagából 221 mű ingyenes átadását kérte. A könyvtár ezt, az évek óta fennálló gazdasági helyzet miatt elutasította és mindenképpen a könyvek értékének megfelelő csereanyagot kért. Vagy a berlini könyvtár állományából; vagy azt, hogy a vallás- és közoktatásügyi miniszternél eszközöljék ki, hogy az átadott könyvek értékében a Nemzeti Múzeum duplum anyagából kaphassanak. A berlini kollégium ez utóbbi lehetőséget választotta.

A feldolgozatlan anyag még mindig tartogatott meglepetést, ebben az évben Fröhlich Dávid: Bibliotheca sive Cynosurae Peregrinantinum c. munkája II. kötetének 1 részét találták meg egy eddig ismeretlen, 1639-ből származó kiadásban.

Ebben az évben a Ráday könyvtári bizottságban jelentős személyi változások is történtek.

Dr. Pruzsinszky Pál elhalálozott; Dr. Bernáth István, a korábbi elnök pedig elfoglaltságára hivatkozva lemondott elnöki tisztéről, helyét maga dr. Ravasz László püspök vette át.⁵⁵

Az 1926. évet érintő kérdésekről az 1927 októberében tartott közgyűlés jegyzőkönyvéből informálódhatunk.

A gyarapodás a korábbi évekhez képest csekély mértékű, 91 mű 256 kötetben, melyből 49 művet vásároltak 256 kötetben.

A könyvtár állománya így az év végén 26031 mű volt 40206 kötetben.

Az intézményt 514-en látogatták 748 dokumentumot használva.

A költségvetés keretein belül idén sem sikerült megmaradni, a 7.189.100 korona bevétel nem fedezte a 8.097.150 koronás kiadásokat, így szintén Hamar István előlegezte meg a különbözetet.

⁵⁵ Dunamelléki Református Egyházkerület Közgyűlés 1926. évi október havi jegyzőkönyv. 194-197. p.

Államsegélyt a könyvtár még mindig nem kapott, míg más, a református egyház által fenntartott könyvtáraknak újra kezdte az állam folyósítani azt. Így az egyházkerület elnökségén keresztül újra megpróbálják kieszközölni a régóta elmaradt állami apanázst.

A hercegszöllősi kánonok konzerválása megtörtént, dr. Zsinka Ferenc saját költségén végezte el.

Szintén ő vizsgálta meg a régóta húzódó, a néhai Földvály László hagyatékát képező kéziratokat is, melyeket értéktelennek talált, így megvételt a közgyűlés levette napirendről.⁵⁶

1928-ban novemberre esett az éves közgyűlés ideje, melyen 1927-re vonatkozóan tárgyalták a könyvtárral kapcsolatos adatokat, kiegészítve a folyó év némely fontos eseményével.

A könyvtár állománya 1927. december 31-én 26232 mű volt 40622 darabban és 39443 kötetben.

Gyarapodott az állomány 292 művel 416 kötetben, melyből 133 művet vásároltak 207 kötetben. Adományként is kaptak könyveket, többek között dr. Ravasz Lászlótól, a holland református ifjúsági egyesülettől és a Sylvester nyomdától. Ez utóbbi rendszeresen megküldte kiadványait. A kiemelt adakozókból arra lehet következtetni, hogy az 1923-ban közzé tett felhívás nem volt teljesen eredménytelen.

Ebben az évben letét útján is nőtt a könyvtár állománya. Takaró Géza, volt kőbányai lelkész New Yorkban folytatta hivatása gyakorlását. Távozása előtt 429 műből álló 521 kötetes könyvtárát a Ráday könyvtárban helyezte el letétben azzal a kikötéssel, hogy ha ő véglegesen Amerikában maradna, akkor azok a könyvtár tulajdonába kerülnek.

A könyvtár pénzügyi mérlege 1927-ben is mínuszba csúszott. Az 1655 pengős bevétel kevés volt— az állománengős kiadások fedezetére, ezért a korábbi évek gyakorlatának megfelelően a különbözetet a könyvtárnok előlegezte meg.

Hamar István érdeklődött a minisztériumban az esetleges állami támogatások ügyében, de kérését elutasították azzal, hogy felügyelete alá rnyként csak akkor számíthat segílyre, ha minisztériumban a tudományos intézmények és könyvtárak ügye megoldódik.⁵⁷

1928-ra a hosszú évek óta húzódó kerületi levéltár ügye is megoldódott. Erre vonatkozóan határozatot az 1928. november havában tartott közgyűlés hozott az alábbiak szerint.

⁵⁶ Dunamelléki Református Egyházkerület Közgyűlés 1927. évi október havi jegyzőkönyv. 231-233. p.

⁵⁷ Dunamelléki Református Egyházkerület Közgyűlés 1928. november 10-ei jegyzőkönyv. 218-220. p.

Folyó év nyarán megtörtént a levéltári helyiségek összekötése a püspöki irodákkal, így lehetővé vált a levéltár visszaköltöztetése.

A bizottság javaslata alapján — a rendszerezések eredménye képpen lehetővé vált — az állományt két részre bontották. A Ráday könyvtár gondozásában az 1882 előtti, muzeális jellegű dokumentumok maradtak az egyházkerületi levéltárnok keze alatt, míg az az utáni időkből származókat irattári anyagnak minősítették és a püspöki titkár felügyelete alá rendelték. Egyúttal elrendelték az 1882 előtti állományrész selejtezését is, azzal a kikötéssel, hogy a levéltárnoknak az Országos Levéltárnál és a Nemzeti Múzeum levéltáránál érdeklődni kellett a selejtezés technikájáról.⁵⁸

Az 1929 novemberében tartott közgyűlésnek a bizottság által az 1928. évre vonatkozó jelentése szerint a könyvtár állománya 1928 végén 26962 mű volt 41455 kötetben és 40280 darabban. A növekedés 833 mű volt 837 kötetben, ebből 117 munkát vásároltak, a többi ajándékozásból származott. Az ajándékozók közül dr. Ravasz László püspök 164 művel, dr. Legyel Lajos 260 művel gyarapította a könyvtár állományát.

A látogatók száma évről évre nőtt, az adott évben 626 olvasó 746 dokumentumot használt. Az erre vonatkozó adatot ettől az évtől kezdve a könyvtár a budapesti Statisztikai Hivatalnak is megküldte.

A könyvtár fenntartójától 1000 pengő támogatást kapott, melynek nagy részét könyvvásárlásra fordították; s melyből hosszú évek után először maradvány is volt 5,32 pengő értékben. Államsegélyt erre az évre sem kaptak.

Ennek híján a szűkös anyagi forrás miatt, és az értékes művek megóvása végett a közgyűlés felhívást tett közzé a lelkipásztorok és a gyülekezetek felé, hogy amennyiben régi, értékes könyv, vagy iratanyag van a birtokukban, akkor azt szíveskedjenek a könyvtárnak ajándékozni.

Szintén az egyházközségekhez fordultak két eltűnt levéltári anyag ügyében. Hiányoztak ugyanis a Szász Károly- féle egyházlátogatások aktáiból a kecskeméti és a pesti egyházmegyékre vonatkozó egyházrajzkötetek.⁵⁹

Az 1929. évet 1930. november végén tartott közgyűlés tárgyalta.

1929. december 31-én a könyvtár állományának leltára már 27450 művet 42062 kötetben és 40866 darabban mutatott.

⁵⁸ Dunamelléki Református Egyházkerület Közgyűlés 1928. november 10-ei jegyzőkönyv. 219-220. p.

⁵⁹ Dunamelléki Református Egyházkerület Közgyűlés 1929. évi november havi jegyzőkönyv. 154-155. p.

A gyarapodás 488 mű volt 609 kötetben és 606 darabban. Ebből vásárlással és a másodpéldányok cseréjével 103 mű érkezett a könyvtárba, a többi ajándék, vagy a teológia tanári kézikönyvtárából származott. Az ajándékozók között az előző évekhez hasonlóan dr. Ravasz László püspök ismét szerepel. A duplum példányok száma egyre csökken, adott évben már csak 3 dokumentum minősült annak az újonnan szerzett írások közül.

A könyvtár '29-ben sem kapott állami támogatást, fenntartására a kisebb adományokkal és az egyházkerületi kiutalással összesen 1014 pengő és 32 fillér állott rendelkezésre, mely fedezte a 960 pengő 38 filléres kiadásokat, és még 53 pengő 94 fillér megtakarítás is keletkezett.

A látogatók száma a korábbi évekhez képest nagyot nőtt: 906 olvasót láttak el 1056 dokumentummal.

Mivel a közgyűlésnek a püspök által az egyházközségekhez intézett előző évi felhívásának eredménye nem lett, ezért az espereseket írásbeli számadásra kötelezték a püspöki iroda felé.⁶⁰

Az 1930. évi novemberi közgyűlés az 1929. év eseményeinek tárgyalása után határozatában felkérte az egyházkerületet, hogy gondoskodjanak a református vonatkozású, bármely jellegű nyomtatványok szisztematikus és rendszeres gyűjtéséről; a nyomdákat pedig a kiadásukban megjelenő könyvek, folyóiratok, nyomtatványok 1-1 példányának térítésmentes beszolgáltatására.⁶¹

Ezzel lényegében a konvent határozata alapján saját hatáskörében az egyház megszervezte a „köteles példány szolgálatot.”

1931 novemberének közgyűlésén a Ráday könyvtári bizottság a következő jelentést tette 1930-as évre vonatkozóan.

A könyvtárlátogatók száma az előző évihez képest nem sokban változott, 1930-ban 918-an 1106 művet használva vették igénybe a könyvtár szolgáltatásait.

Az állomány is növekedett 326 művel 453 kötetben. Így az állomány 27776 műből állt 42508 kötetben és 41328 darabban. A vásárolt könyvek száma még mindig jelentősen alulmaradt az ajándékpéldányokkal szemben.

A költségvetést 724, 94 pengő bevétellel és 765,78 pengő kiadással, vagyis 40,84 pengő hiánnyal zárták. A hiányt az 1931. évi költségvetés terhére pótolták.⁶²

⁶⁰ Dunamelléki Református Egyházkerület Közgyűlés 1930. évi november havi jegyzőkönyv. 159-161. p.

⁶¹ Dunamelléki Református Egyházkerület Közgyűlés 1930. évi november havi jegyzőkönyv. 161. p.

⁶² Dunamelléki Református Egyházkerület Közgyűlés 1931. évi november havi jegyzőkönyv. 176-177. p.

Az 1931-es év novemberi jegyzőkönyveiben több pont alatt, így a konvent személyi változásairól szóló 9. és 12. pontok alatt, a teológiai akadémia éves beszámolóját tárgyaló 150. 151. és 154. pontokban, valamint a Ráday könyvtárról szóló jelentésében is (216. pont) tudatták a közgyűléssel, hogy Hamar István 35 évi teológiai tanári szolgálat után 1931. szeptember elsejével nyugállományba vonult.⁶³

Pályafutását püspöki titkárként kezdte, majd 1896-ban az akadémia Ószövetségi tanszékén kezdett tanítani először helyettes, majd egy évvel később már állandósított rendes oktatóként.⁶⁴ A Ráday könyvtár anyagának gondozásával 1904-ben bízta meg a konvent tanári elfoglaltsága mellett, később pedig a kerületi levéltár levéltárnoka is ő lett.

1931. évi nyugdíjaztatása mellett megtartotta levéltárnoki és könyvtárnoki tisztségeit; de szeretett volna lemondani a Református Egyházban és az akadémián betöltött tisztségeiről. Így a lelkészi tanácsbírói tisztéről, a zsinati póttagságáról, a tanári állásáról, valamint a lelkészvizsgáló és magántanár-vizsgáló bizottsági tagságáról is.

A közgyűlés Hamar István nyugdíjba vonulását tudomásul vette, és kérése szerint megtartotta levéltárosi és könyvtárosi tisztében; valamint felkérte, hogy magántanárként oktasson továbbra is a tanszéken, és töltsé be a továbbiakban is a lelkész- és magántanár-vizsgáló bizottságban addigi tisztségét.⁶⁵

A könyvtár életéről az 1931-es évre vonatkozó egyéb adat az 1932. év novemberi jegyzőkönyvében található.

A könyvtár látogatottsága ugrásszerűen nőtt az előző évhez képest, 1326 olvasót regisztráltak, akik 1453 művet vettek használatba. Az olvasók kiszolgálásában önkéntes teológusok segédkeztek az egyébként egyedül dolgozó, öregedő könyvtárnoknak.

A könyvtári munkafolyamatok tekintetében a szokottól eltérő módon a diplomákat is katalogizálták. Hamar Istvánnak dr. Bogner Mihály polgári iskolai tanár segített — így a munkával még abban az évben végeztek —, mert terveikben szerepelt egy diplomajegyzék és katalógus kiadása a könyvtár saját költségén.

⁶³ Dunamelléki Református Egyházkerület Közgyűlés 1931.évi november havi jegyzőkönyv. 33-34. p., 101-102. p., 107. p.

⁶⁴ A Budapesti Református Theológiai Akadémia története 1855-1955. szerk.: Pap-Bucsay. 78. p.

⁶⁵ Dunamelléki Református Egyházkerület Közgyűlés 1931. évi november havi jegyzőkönyv. 33-34. p., 101-102. p., 107. p.

A könyvtár 520 művel 968 kötetben és 973 darabban gyarapodott. Az adományozók listájában már egyházmegyék és kerületi iskolák is szerepelnek, melyből arra lehet következtetni, hogy az elmúlt évi, szigorúbb felhívás már nem volt teljesen eredménytelen.

A vásárolt példányok 52 művet tettek ki 100 kötetben és 101 darabban. Így az állomány 1931. december 31-én 28296 műből, 43476 kötetben és 42301 darabban állott.

A könyvtár bevétele 1098,12 pengő, míg kiadása 1038,83 pengő volt, így a maradvány 59,29 pengővel ebben az évben pozitív mérleget zártak.

A könyvtár egyik unicum könyvét, Illyefalvy István: Jephtha, sive Tragoedia Jephthae, Kolozsvár, 1590. című művét gépelve sokszorosították, mert az egyedüli példány nem tudott az olvasói igényeknek eleget tenni. A sokszorosításból még bevétele is származott a könyvtárnak.⁶⁶

Az 1932-es évre vonatkozó ismeretek szintén két közgyűlés anyagából, az 1932-es év novemberi és az 1933. év novemberi jegyzőkönyveiből származnak.

Az 1932. évi jegyzőkönyvből tudható, hogy a könyvtár két felkérést is kapott, amelyek elbírálásában és engedélyezésében dönteni a bizottság, illetve a közgyűlés volt hivatott.

Az egyik kérés a földművelésügyi minisztérium vízrajzi osztályától érkezett. Kérték, hogy a könyvtár tulajdonában lévő Marsigli A.F.C.: Danubius Pannonico-Mysicus c. munkáját bocsássák cserére, vagy helyezték örök letétbe a minisztériumnál. Ezt elutasították azzal az indokkal, hogy a nevezett dokumentum a Ráday könyvtár törzsállományához tartozik.

A másik kérelmező a Bibliophil Társaság volt. Ők azt kérték, hogy a könyvtár összegyűjtésére vonatkozó levelezést és egyéb iratokat lemásolásra adják át, mert azt szerették volna nyomtatásban is megjelentetni.

A közgyűlés ehhez hozzájárult azzal a kikötéssel, hogy az átadott állomány sértetlenségéről gondoskodjanak; egyúttal köszönetet is mondtak a publikálásért.⁶⁷

Az 1932. év statisztikai adatait az 1933. évi közgyűlésnek már nem Hamar István, hanem dr. Csekey Sándor megbízott könyvtárnok szolgáltatta, Hamar Istvánnak 1933 nyarán bekövetkezett hirtelen halála miatt.

Az olvasók száma meghaladta a kétezret, már 2234 olvasójuk volt, akiket 2407 művel szolgált ki ekkor még Hamar István pár önkéntes teológus segítségével.

⁶⁶ Dunamelléki Református Egyházkerület Közgyűlés 1932. évi november havi jegyzőkönyv. 142-143. p.

⁶⁷ Dunamelléki Református Egyházkerület Közgyűlés 1932. évi november havi jegyzőkönyv. 143. p.

A könyvtár állománya 1933 végén összesen 28902 mű 44451 kötetben és 43034 darabban volt, 617 művel gyarapodott 1074 kötetben. Ebből 157 mű, 155 kötetben és 152 darabban vásárlásból származott; jelentős mennyiség, 449 mű 820 kötetben és 581 darabban pedig a teológia kézikönyvtárából került áthelyezésre.

A könyvtár 1932-ben sem részesült állami segélyben, összesen 589,29 pengőből gazdálkodhatta ki az 589,63 pengős kiadásait. Ennek nagy részét könyvvásárlásra fordították.⁶⁸

A Ráday könyvtár könyvtárnokának személye 1933-ban megváltozott, ugyanis Hamar István, aki 1904-től gondozta a könyvtárat, folyó év nyarán hirtelen elhunyt.

Dr. Ravasz László püspök ezután dr. Csekey Sándort bízta meg ideiglenesen a könyvtár vezetésével, aki 1933. augusztus 22-én jegyzőkönyv felvétele mellett átvette a könyvtár gondozását.

Majd a Ráday bizottság szabályait figyelembe véve, melynek kikötése volt, hogy könyvtárnoknak csak teológiai tanár, vagy magántanár választható meg, a Theológiai Választmány egyhangúan dr. Csekey Sándor, teológiai tanárt és internátusi felügyelőt ajánlotta a könyvtárnoki tisztség állandó betöltésére.

Ezt a javaslatot a közgyűlés is elfogadta.⁶⁹

A könyvtárat 1933. január 1-től június 30-ig még a néhai Hamar István felügyelte, majd a kéthónapos nyári zárva tartás után, szeptember elsejétől december 31-ig dr. Csekey Sándor vezette. A könyvtárnoknak 4 önkéntes teológus is segített a könyvtári munkákban.

A könyvtárnak ebben az évben 1800 látogatója volt, akik 2247 művet használtak. A jelentés tanúsága szerint a könyvtárhasználók között egyre több volt a teológus, akik a dogmatikai és egyháztörténeti könyveket használták leginkább.

A könyvtár 718 művel 898 kötetben és 901 darabban gyarapodott. Ebből 44 művet vásárolt a könyvtár 60 kötetben és 58 darabban. A duplumok közé csak 1 könyv 1 kötetben és 1 darabban került. A gyarapodás nagyobb része ajándékokból adódott, valamint a teológia könyvtárából tették át.

Évek óta ekkor volt több az ajándékozott könyvek száma, mint amit a teológia könyvtárából tettek át. Ennek oka az volt, hogy a néhai Hamar István fia apja akaratának megfelelően a könyvtárnak adományozta édesapja könyveit. Dr. Csekey Sándor jelentette ezzel

⁶⁸ Dunamelléki Református Egyházkerület Közgyűlés 1933. november 18-ai jegyzőkönyv. 82-83. p., 139-140. p.

⁶⁹ Dunamelléki Református Egyházkerület Közgyűlés 1933. november 18-ai jegyzőkönyv. 82. p.

kapcsolatban, hogy Hamar István adományát feldolgozták, ami 434 könyvet jelentett és azokat külön szekrényben helyezték el. Továbbá a néhai könyvtárnok képét a könyvtárban kifüggesztették.

Az ajándékozók adományával együtt — akik között Hamar István mellett dr. Ravasz László is szerepelt — az állomány 1933. december 31-én 29620 műből, 45349 kötetben és 43935 darabban állt.

A könyvtár folyó évben 1551,77 pengőből gazdálkodott, amiből 250 pengő volt a fenntartó segélye, a többi pedig a teológus hallgatók könyvtárdíjából származott.

A könyvtár 1933-ban sem kapott állami fenntartói hozzájárulást.⁷⁰

Az 1934-es évben az új könyvtárnoknak is 4 teológus segített a könyvtárban folyó munkák elvégzésében és az olvasók kiszolgálásában.

Ebben az évben a könyvtárnak 1772 látogatója volt, akik 2220 művet használtak. Ez az előző évhez képest egy nagyon kis mértékű csökkenést jelentett.

A könyvtár gyarapodása 722 mű volt 1027 kötetben és 1042 darabban. Ebben az évben mindössze 16 művet 32 kötetben és ugyanannyi darabban vásároltak. (A duplumokról nem tettek említést.)

A könyvtár állománya 1934. december 31-ére a következőképpen alakult: 30342 mű 46378 kötetben és 44977 darabban.

Gazdálkodniuk 2012,79 pengőből kellett. Ez a fenntartói 750 pengőből — ami több, mint az előző évi —, a teológusok által fizetett tagdíjból, valamint az előző évi pénztár maradványából (több, mint 800 pengő) állt. A pénztári maradvány a hirtelen jött és kényszerű könyvtárnokváltás miatt nem lett felhasználva, így maradt meg az 1934-es évre.

Az 1934-es év, miután új könyvtárnokot kapott az intézmény, az állomány karbantartását és gondozását tekintve igen jelentős volt.

Dr. Csekey Sándor először az állományt próbálta fizikailag elrendezni, hogy az áttekinthető legyen és szabad polcokat, helyet nyerjen. Az ajándékozóktól és innen- onnan kapott könyveket, amelyek még nem voltak feldolgozva és rendezve, és különféle helyeken (asztalokba, ládába) voltak szétrakva, összeszedte, és a szabaddá vált polcokra helyezte. Majd a kéziratos anyagokat is összeszedték azt remélve, hogy esetleg még értékes darabokra

⁷⁰ Dunamelléki Református Egyházkerület Közgyűlés 1933. november 20-ai jegyzőkönyv. 138-140. p.
Dunamelléki Református Egyházkerület Közgyűlés 1934. november 19-ei jegyzőkönyv. 180-181. p.

lelnek köztük. Bár azok feldolgozása a könyvtárnok jelentése szerint több évet is igénybe vehet.

Ezután a címlapokat írták át kartonlapokra mind a 30000 múnél, mivel azok cseréje szükségessé vált. Ez a megoldás olcsóbb és egyben modernebb is volt a későbbi kereshetőségre nézve. A másolást 5 teológus végezte.

A kölcsönzésben is új rendszert vezetett be. A régi füzetes megoldás helyett tasakos rendszert alkalmazott. Ezzel gyorsabbá és áttekinthetőbbé tette a kölcsönzést. Mint jelentésében is írta, az átszervezéseknek köszönhetően kiderült, hogy 1879-óta voltak kint könyvek. Akit tudtak, felszólítottak a könyvek visszaszolgáltatására, de voltak olyan esetek is, amikor kiderült, hogy a könyvet visszahozták, csak a visszavétel elismerésére nem került sor.

A könyvtár gyarapítását a Magyar Tudományos Akadémia is támogatta a hathatós püspöki közbenjárásnak köszönhetően oly módon, hogy minden olyan saját kiadványának egy példányát felajánlotta ingyen, ami a Ráday könyvtárnak nem volt meg.

Egy külföldi felajánlás is érkezett, amelyben a kampeni híres református könyvkiadó, J. H. Kok ajánlotta fel a holland református teológia tanárok „Korte Verklaring” c. kommentárjának összes addig megjelent kötetét.⁷¹

A könyvtárt látogatók száma 1935-ben 1783 volt, akik 2192 művet használtak.

A gyarapodás kiugróan magas volt ebben az évben, 3693 művel 5175 kötetben és 5409 darabban növekedett az állomány. Ez a nagymérvű növekedés a könyvtár régóta rendezetlen állományának feldolgozásából, valamint az ajándékozók jóvoltából jött össze. Kiemelkedő a jótékonykodók közül dr. Ravasz László püspök, akik 383 művet adományozott. Ez a néhai Urbán Endre buffalói lelkész hagyatéka, aki a püspök úrra hagyta a 383 művet tartalmazó könyvtárát. Ravasz László ezt adta tovább a könyvtárnak azzal a kéréssel, hogy azt külön helyezték el. A könyvtárnok e kérésnek eleget téve feldolgozta az adományt, és külön szekrényben helyezte el. Az adomány értékét jól mutatja, hogy a könyvtár ennek a felajánlásnak köszönhetően jutott a 25 kötetes Encyclopaedia Britannicához.

Az ajándékozók között a korábban már MTA-t is meg kell említeni, aki előző évi felajánlását teljesítve 317 művet küldött a könyvtárnak.

Az adományozók között Balogh Jenő nevét is fel kell tüntetni, aki nem az ajándékozott könyvek száma miatt, hanem azok értékessége végett jelentős. Ő II. Rákóczi Ferencnek a

⁷¹ Dunamelléki Református Egyházkerület Közgyűlés 1934. november 19-ei jegyzőkönyv. 182-184. p.
Dunamelléki Református Egyházkerület Közgyűlés 1935. november 18-ai jegyzőkönyv. 166-167. p.

„Meg-ujjulnak...” kezdetű híres manifesztumáról készült, az eredetivel megegyező, fényképezéssel sokszorosított másolatát adományozta.

Továbbá még egy értékes adományról kell beszámolni. Az Úrnak vacsorájáról című református hitvallás 1559-es, első kiadásáról szintén fényképet készítettek, és az alapján újra kiadták.

Így a felajánlásokkal, vételezésekkel (ami 25 művet jelentett 31 kötetben és ugyanennyi darabban), valamint a feldolgozatlan állományból besorolt művekkel gyarapodott a könyvtár állománya.

1935. december 31-én 34035 műből állott 51535 kötetben és 50386 darabban.

A könyvtárnok a rendezetlen anyagot annak feldolgozása során három részre osztotta.

Egyik csoport volt az értékesebb könyveket tartalmazó, állományba felvett művek. Az idesorolt művek száma 2357 volt 3499 kötetben és 3789 darabban, ami igen tekintélyes mennyiségű anyagnak nevezhető.

A második csoportba a duplumokat sorolták, közel 1000 művet, amiket az intézmény padlásterében helyeztek el. A harmadikba pedig a lényegében felesleges könyvek tartoztak, amiket szétszítottak a teológus hallgatók között.

Jelentős eredmény volt, hogy a feldolgozatlan könyvanyag kiválogatását és feldolgozását befejezték.

Az 1935-ös költségvetés, amelyből a könyvtár ebben az évben gazdálkodhatott, 1019 pengő volt, melyből 500 pengő volt a fenntartói járulék. Könyvvásárlásra 330 pengő 57 fillért fordítottak.⁷²

A Ráday könyvtárban 6 teológus segédkezett a könyvtárnoknak az ott folyt munkák elvégzésében. A könyvtár szolgáltatásait 1597 látogató vette igénybe. Az általuk használt művek száma pedig 1903 volt.

A könyvtár 532 művel 942 kötetben, 1054 darabban gyarapodott. Az 532 dokumentumból mindössze 24 volt az, ami vásárlás útján került a könyvtár tulajdonába. Így a könyvtár állománya 1936. december 31-én 34567 műből 52477 kötetben és 51440 darabban állott.⁷³

Az állomány gyarapítására és alakítására két javaslat is érkezett az adott évben.

⁷² Dunamelléki Református Egyházkerület Közgyűlés 1935. november 18-ai jegyzőkönyv. 167-168. p.
Dunamelléki Református Egyházkerület Közgyűlés 1936. november 19-ei jegyzőkönyv. 142-144. p.

⁷³ Dunamelléki Református Egyházkerület Közgyűlés 1937. november havi jegyzőkönyv. 168. p.

Az első a teológia igazgatója terjesztette elő, amiben szerepelt, hogy a Ráday könyvtár állományának a teológiai részét minél hamarabb újítsák, frissítsék fel, mert az tartalmilag elavult. Azt akarta, hogy a Ráday könyvtár egy tudományos szakkönyvtár legyen a teológia területén. Ezt a javaslatot a Teológia tanári kara is támogatta, a közgyűlés pedig jóváhagyta a javaslatot és azt határozati szintre emelte. Ebben az is szerepelt, hogy a fejlesztést a könyvtár a tanári kar segítségével hajtsa végre.⁷⁴

A másik javaslatot a Ráday könyvtári bizottság terjesztette elő, aminek ugyancsak a könyvtár fejlesztése volt a tárgya. Ez az anyagi oldaláról közelítette meg a fejlesztés kérdését. Véleményük szerint a Ráday könyvtárnak ahhoz, hogy a teológia területén tudományos szakkönyvtárrá válhasson 12000 koronára van szüksége. Ezt kölcsönből szerették volna fedezni, amit a kerület hitelezett volna meg a könyvtárnak, és azt az évenkénti fenntartói gyarapítási segélyből később levonták volna. Erről a könyvtári bizottság már javaslatot is kért a számszékttől, ami szerint a kerületnek nincs erre anyagi forrása; de azt tanácsolták, hogy a konventet az egyházi vezetőkön keresztül keressék meg, hátha az meg tudja hitelezni. Minden esetre az évi 500 pengő helyett 1000 pengőt állapítottak meg a könyvtár számára.

A közgyűlés a javaslatot elfogadta és kérte az egyházi vezetőket, hogy a könyvtár fejlesztéséhez szükséges forrást szerezzék meg; továbbá a megemelt fenntartói segélyt is megadták.⁷⁵

A könyvtár 1936. évi költségvetése 829 pengő 50 fillér volt. Ebből 500 pengőt az egyházkerület biztosított, mint fenntartó. Könyvekre 337 pengő 20 fillér jutott.

A kölcsönzés és kutatás feltételeinek biztosítása mellett egyéb könyvtári munkákat is végeztek, amik a könyvtár teljes rendbetételét szolgálták. 1936-ban a folyóiratokat rendszerezték és dolgozták fel. Itt jegyezte meg a könyvtárnok, hogy nem csak a folyóiratok között volt sok a kötetlen dokumentum, hanem könyvek között is. A könyvek kötetéséről azt olvashatjuk, hogy folyamatban van, és az erre fordítható pénzösszeg nagyságától függően folytatni is fogják.

A kéziratok feldolgozását is megkezdték a tárgyalt évben. Először kiválogatták a kéziratok könyveket, majd számba vették, beleltározták így a tényleges feldolgozásuk folyamatban volt. A többi kézirat, mint például a levelezések szétválogatása és azok feldolgozása még hátra volt, munka elvégzéséhez szükséges időt nem tudták meghatározni.

⁷⁴ Dunamelléki Református Egyházkerület Közgyűlés 1936. november 19-ei jegyzőkönyv. 87. p.

⁷⁵ Dunamelléki Református Egyházkerület Közgyűlés 1936. november havi jegyzőkönyv. 145. p.

A könyvtár ebben az évben képviseltette magát az Iparművészeti Múzeumban Buda visszafoglalásáról rendezett kiállításon Mioninak La Turcha Fedele Nella Presa di Coran című, 1686-ban megjelent művével. A könyvtárnak továbbá részt vett az 1936. október 2-4. között megrendezésre kerülő Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesületének kongresszusán. A jövőre nézve, tervei között említette a könyvtárnok beszámolójában, hogy szeretnének egy betűrendes katalógust készíteni, cím vagy szerző szerint a jobb visszakereshetőség végett. Ezen kívül a helyiségeket is szerették volna átrendezni, mert úgy még több szabad helyhez jutottak volna a gyarapodó állománnyal rendelkező könyvtárban.⁷⁶

A Ráday könyvtár '37. évi történéseiről az 1937. évi és az 1938. évi jegyzőkönyvekben szereplő jelentésekben is találunk adatokat.

1937. október 1-től egy fő könyvtári segéderőt alkalmazott a püspök úr a könyvtár számára. A segéd, Kovács Jolán, frissen végzett hallgató volt. Ennek eredményeként a könyvtár nyitvatartási idejét meghosszabbították és ezzel lehetővé vált a naponkénti nyitva tartás.⁷⁷

A könyvtárat 1937-ben 1169 látogató kereste fel, akik 1677 művet használtak. Az intézmény 1059 művel gyarapodott, ami vételből, ajándékból és a tanári olvasóból átvett könyvekből tevődött össze. Vétel útján 25 művel, 34 kötetben 34 darabban gyarapodott a könyvtár. Így az állomány 1937. december 31-én 35626 műből 54159 kötetben és 53087 darabban állt. A könyvtár költségvetése 683 pengő 12 fillér volt, amiből 192 pengő 82 fillért könyvvásárlásra költöttek el.⁷⁸ Az 1936-ban az 1937-es évre megszavazott 1000 pengőt nem vette fel a könyvtár, mert az előző évben a Ráday könyvtár fejlesztésére kért támogatás törlesztésére kellett az összeg. A támogatásként kért 12000 pengő helyett csak 10000 pengőt utaltak át. Ennek az összegnek a felhasználására tervezetet készítettek, melyben rögzítették, hogy mely szakokra mennyit fognak költeni. Az alábbi szakok szerepeltek a tervezetben: ótestamentumi, újtestamentumi, egyháztörténeti, rendszeres- és gyakorlati teológiai szakok. Továbbá kevesebb összeggel filozófia-pedagógia, az egyházjog és szociológia, de szótárak, enciklopédiák és kommentárok is megtalálhatóak voltak.

A könyvtárnok továbbá beszámolt arról, hogy a kikölcsönzött könyveket késve hozzák vissza a látogatók, ezért késedelmi díjat vezetne be, ami könyvenként hetente 10 fillér lenne. A közgyűlés támogatta az indítványát.

⁷⁶ Dunamelléki Református Egyházkerület Közgyűlés 1937. november 19-ei jegyzőkönyv. 168-169. p.

⁷⁷ Dunamelléki Református Egyházkerület Közgyűlés 1937. november 19-ei jegyzőkönyv. 169. p.

⁷⁸ Dunamelléki Református Egyházkerület Közgyűlés 1938. november 19-ei jegyzőkönyv. 94-95. p.

A könyvtár duplum katalógusa is elkészült ebben az évben. A katalógus tette lehetővé, hogy a duplumokat el tudják cserélni. Igaz, csak az 1938-as jegyzőkönyvben szerepelt, de már 1937-ben sikerült elkezdni a Holland Szabadegyetem Könyvtárával egy csere ügyletet.

A kéziratok rendezésének állapotáról is voltak írásos információk. Ebben az olvasható, hogy a kéziratár első alapfeldolgozása megtörtént. Ez alatt a könyvtárnak nem az egyes iratokat értette, hanem az egy témához sorolható iratok főcím szerinti rendezését.

Négy nagy csoportot hoztak létre:

„A” csoportba Ráday Pál és felesége, Kajali Klára levelezését sorolták. Továbbá a már feldolgozott egyházi és iskolai aktákat 1698–1884-ig, valamint Török Pál 600 feldolgozott és katalogizált levelét 1821–184-ig.

„B” csoportba kerültek a még fel nem dolgozott, de együvé tartozó, kötetlen kéziratok a következő 9 felosztásban:

- I. A Ráday-féle családi és atyafiságos levelezés. (43 csomag)
- II. A Ráday-féle gazdasági levelezések. (125 csomag)
- III. A Nemzeti Színház aktái. (12 csomag)
- IV. A könyvtár története. (14 csomag)
- V. Pólya József-féle iratok. (14 csomag)
- VI. Török Pál-féle iratok (20 csomagban levelei, jegyzetei, beszédei, szépirodalmi munkái, hozzá írt levelek stb.)
- VII. Országgyűlési és vármegyei tudósítások. (17 csomag)
- VIII. Különféle kéziratok. (19 csomag) (pl.: Bessenyei György: Buda tragédiája; Török József alesperes naplója 1848-ból; Petri Elek levelei, beszédei, stb.)
- IX. Vegyesek. (90 csomag) (pl.: A Pesti Ref. Theol. Iratai; egyházi ügyek; jegyzetek, stb.)

„C” csoportba osztották a Régi Magyar Könyvtár szekrényében elhelyezett iratokat. (27 csomag) (pl.: Szemere-tár 17 kötet s három pótkötet; Herczegszöllősi kánonok; Arany János levele Szemere Pálhoz 1860.; A rovásírás- emlékekkel kapcsolatban Szilágyi Sámuel levele, másolata és a csikszentmihályi felirat másolata; Keresztesi József naplója; fényképmásolatok; Baksay Sándor levelei)

„D” csoportban voltak a kötött kéziratok, összesen 318 kötet. (Eredeti munkák, jegyzetek, másolatok, stb.)

E beosztás segítségével lehetővé vált, hogy a kutatók hozzáférjenek a keresett iratokhoz.⁷⁹

- ***A Ráday Könyvtár a Ráday Család levéltári anyagával, levelezésével gyarapodott***

A könyvtárnak 1938-ban 1361 látogatója volt, és 2680 mű került használatba. A könyvtár ajándékozás és vétel útján gyarapodott. Ebben az évben az utóbbi volt jelentősebb az 1937-ben kapott 10000 pengő miatt. A teljes összeget nem használták fel 1938-ban, hanem abból marad 1939-re is. 1938-ban ebből az összegből 710 művet 826 kötetben, 821 darabban vásároltak. Ezek a művek a könyvtár teológiai részét gyarapították és annak színvonalát emelték. Az ajándékozott könyvek közül 121 művet 158 kötetben, 158 darabban a duplumok közé osztottak, mert azokkal a dokumentumokkal már rendelkezett a könyvtár. Az ajándékba kapott és a fejlesztésre szánt összegből vásárolt könyvek 1500 művel 1762 kötetben, 1755 darabban gyarapították a könyvtárat. Az így növekedett állomány 1938. december 31-én 37126 műből 55921 kötetben, 54842 darabból állott. A könyvtár 203 pengő 61 fillérből és a már említett 10000 pengőből gazdálkodott, de az utóbbit külön kezelték. Így 203 pengő 61 fillérből még 91 pengő 21 fillért fordítottak új dokumentumok vásárlására. Az előző évben már említett amsterdami csere ügyletben a könyvtár 45 művet küldött a holland könyvtárnak, míg 87 darabot kapott vissza. A Ráday könyvtár régebbi latin nyelvű könyveket adott, a holland szabadegyetem könyvtára új, modernebb tartalmú műveket, amelyek között a legfrissebb értekezések is szerepeltek. Ebben az évben a kéziratár alapfeldolgozásáról készült katalógust is kiadták, hogy a gyűjtemény további feldolgozását és kutatását segítsék.

1938-ban az intézmény számára egy nagyon fontos adománnyal gyarapodott. A Ráday család utolsó tagja még életének végső idejében két képet ajánlott fel. A képeket már csak özvegye adhatta át, és még hozzá ajándékozott a Ráday család levelezéséből egy újabb adagot. Ezt az anyagot 1939-ben dolgozták fel. A könyvtár már 1861-ben megkapta a Ráday család levelezését a könyvtár megvásárlásakor.⁸⁰

Ezenkívül még egy nagyon fontos hagyatékról érkezett jelentés. Balogh Elemér püspök végrendeletében a Ráday könyvtára hagyta a gályarabokra vonatkozó kép- és könyvgyűjteményét, továbbá a Hungaricum gyűjteményét is. Végrendeletében kikötötte, hogy külön gyűjteményként kell kezelni, és zárható szekrényben kell azt elhelyezni. Érdekesség, hogy még azt is kikötötte, hogy francia zárral szerelt legyen a szekrény. Továbbá kérte, hogy

⁷⁹ Dunamelléki Református Egyházkerület Közgyűlés 1937. november 19-ei jegyzőkönyv. 169-171. p.

⁸⁰ Dunamelléki Református Egyházkerület Közgyűlés 1938. november 17-ei jegyzőkönyv. 95-99. p.

a kutatást is biztosítsák a könyvek megóvása mellett. Ez egy nagyon haladó szemlélet, mert nem csak a megőrzést tartja egyedül fontosnak, hanem a használatát is, ami ugyan olyan fontos az utókorra nézve. Használjuk, hogy a bennük lévő ismereteket felhasználva új ismereteket szerezzünk. Közben vigyázzunk azokra, ne tegyük tönkre őket. Rendelkezett arról is, hogy amennyiben a könyveket nem lehet a határon átvinni, akkor azok Losoncra kerüljenek. Az elhunyt püspök temetésére Pap Ferenc teológiai tanár utazott ki, aki a hagyatékot is megtekintette. Beszámolójában megírta, hogy a könyvek nincsenek katalogizálva, ezért azokat fel kell dolgozni, és utána lehet csak kiválogatni a Ráday könyvtár számára értékes dokumentumokat. 1939 júniusában Pap Ferenc kiutazott és kiválogatott a közel 10000 műből 1488 db Hungaricát, köztük gályarabságra vonatkozó könyveket, képeket és térképet. A könyvről készült jegyzéket összevetették a Ráday könyvtár katalógusával és a következő eredményt kapták. Hungaricák száma 245 volt, ebből 3 unicum, 143 pedig olyan, amelyből csupán 2-3 példány ismert, és ezekből egy sincs meg. 99 pedig értékes ugyan, de megvan a könyvtárnak. A gályarabságra vonatkozólag pedig 1243 db könyv, kép és térkép volt. Ebből 63 már megvolt a Ráday könyvtárban. Közben a dolgok intézése megszakadt, mert Csehszlovákiába bevonultak a németek. A gyűjtemény sorsáról még a következő évben azt olvashatjuk, hogy a könyvek áthozatalával kapcsolatban a szlovák hivatalok különféle akadályokat támasztottak, mert azok műkincsnek számítottak és nem akarták, hogy kivigyék őket az országból.⁸¹

A Ráday könyvtár egyik állandó munkafolyamata az olvasók kiszolgálása volt. 1940-ben a könyvtárnak 1498 látogatója volt, akik az előző évhez hasonlóan megközelítőleg ugyanannyi művet használtak, szám szerint 4031-et. A másik a gyarapodás, ami szintén folyton ismétlődő munkát teremtett, de egy könyvtár életében ugyanolyan fontos. A könyvtár állománya 140 művel gyarapodott 1789 kötetben, 1733 darabban, amik kizárólag adományokból és a teológiai könyvtárból áthelyezett dokumentumokból származtak. 1940-ben a könyvtár sajnos egyetlen egy művel sem gyarapodott vétel útján. A duplumok közé 407 műt soroltak, amelyeket egy esetleges cserére tudtak felhasználni. A könyvtár állománya 1940. december

⁸¹ Dunamelléki Református Egyházkerület Közgyűlés 1938. november 17-ei jegyzőkönyv. 98. p.
Dunamelléki Református Egyházkerület Közgyűlés 1939. november 24-ei jegyzőkönyv. 97-101. p.
Dunamelléki Református Egyházkerület Közgyűlés 1940. november 21-ei jegyzőkönyv. 73. p.

31-én 39226 műből állt 58623 kötetben és 57474 darabban. A könyvtár éves kiadásaira 2263 pengő állt rendelkezésre, amiből sajnos nem futotta könyvvásárlásra.⁸²

A levéltári munka állásáról ebben az évben sajnos nincs semmi feljegyzés a jelentésekben.

A könyvtárral kapcsolatos események közül talán az egyik legérdekesebb az, hogy a püspöki hivatal kézikönyvtárát összevonták a Ráday könyvtárral. Ezt az összevonást nem a klasszikus értelemben kell felfogni. A könyvtárrész felett a püspöki hivatal rendelkezett továbbra is, csak a Ráday könyvtár tartotta nyilván azt is. Valamint a könyvekbe a Ráday könyvtár pecsétje is bekerült a Püspöki Hivatal Kézikönyvtárának bélyegzője mellé. Ezt a jelentést a Dunamelléki Egyházkerület Közgyűlése jóváhagyta és kiegészítette még azzal, hogy jó volna, ha a Teológia Akadémia könyvtárát is ilyen feltételek mellett beillesztenék a Ráday könyvtárba.

1940-ben a kalocsai egyházmegye kérte a közgyűlést, hogy a Kaszay könyvtárat engedjék át a parochiális könyvtárunk számára. Ennek megvizsgálására a Ráday könyvtárórét küldték, aki azt a megállapítást tette, hogy a 444 kötetes állományban 100 kötetet tartalmazó Jókai, 24 kötet Mikszáth és a 20 kötetből álló Eötvös Károly munkái a Ráday könyvtárban nincsenek meg, és azokat jó lenne megtartani. Ezt a javaslatot a közgyűlés jóváhagyta, így a Ráday könyvtár 144 kötetet kapott, míg a kalocsai egyház 300-at.⁸³

A Ráday könyvtár állományáról 1941-ben nem december 31-ei adat áll a jelentésekben, hanem csak november 21-ei. E szerint a könyvtárban található művek száma 40026 volt, ami 59724 kötetben, 58537 darabban volt. A könyvtárat ajándékaikkal gyarapították pl.: dr. Ravasz László püspök, aki minden évben adományozott több-kevesebb művet a könyvtárnak, ebben az évben 153 darabot. A kéziratát pedig a már emlegettet özvegy, gróf Ráday Gedeonné támogatta adományaival.

A Ráday könyvtárba a Teológia Akadémia kézikönyvtárát is beillesztették. A Kézikönyvtár vezetője továbbra is maga rendelkezett fölötte, de a nyilvántartást — hasonlóan a püspöki könyvtárhoz — a Ráday könyvtár vezette. A könyveket szakonként számba vették és arról katalógust készítettek, azt pedig a könyvtárórnek átadták. A közgyűlés a jelentésben foglaltakat kiegészítette még azzal, hogy az egyes szakok anyagát a szaktanárok vegyék át leltár mellett, és azt ők is őrzzék és rendelkezzenek a használat felett is. A közös művekkel kapcsolatban pedig a teológia igazgatóját hatalmazták fel döntési joggal.

⁸² Dunamelléki Református Egyházkerület Közgyűlés 1941. november 21-ei jegyzőkönyv. 123. p.

⁸³ Dunamelléki Református Egyházkerület Közgyűlés 1940. november 21-ei jegyzőkönyv. 73-75. p.

A könyvtár 1941-ben 2235 pengőből gazdálkodott. Ebből könyvbeszerzésre idén sem volt feltüntetve összeg, csak a fejlesztésre felvett 10000 pengő törlesztő része szerepelt.⁸⁴

A könyvtárőr abban az évben jelentésében egy bibliai idézettel fejezte ki, hogy milyen könyvtárat szeretett volna létrehozni. Az idézet pedig így hangzott: „*hasonlatos az olyan gazdához, aki őt és újat hoz elő az ő éléstárából*” (Mt. 13:52). A könyvtárőr szerint ez akkor sikerült, mert a könyvtár alapítóinak könyvei mellett megtalálhatók voltak a legújabb korok tudományai is.

Sajnos ebben az évben azt olvashatjuk a jelentésben, hogy négy és fél év szolgálat után 1942. február 1-től a könyvtári segéd a püspöknél kérte családi okokra való hivatkozással a felmentését, amit a püspök úrtól meg is kapott. Emiatt a könyvtár nyitva tartása megrövidült és visszaállították a régi nyitási rendet, ami szerint a könyvtár kedden és csütörtökön délután 2-6-ig volt látogatható.

A könyvtár látogatója 1942-ben 1400 fő volt, akik 4040 művet használtak. A könyvtár 477 művel lett gazdagabb, ami 590 kötetben és 591 darabban volt. Ezen fölül a duplumok közé soroltak 256 művet 367 kötetben, 367 darabban. A gyarapítás során néhány értékes, igen ritka művel is növekedett az állomány. Egyik ilyen mű volt Ráday Pál *Lelki Hódulás* c. imakönyve, ami a legrégebbi kiadásból, 1710-ből származott. Az értékességét az adott korban mi sem mutatta jobban, hogy csak a későbbi kiadásból ismertek 2-3 darabot. Az 1710-ben megjelenéről pedig egyetlen egyről sem tudtak. Így érthető az ajándék jelentősége.

A másik jelentős mű az nem volt ilyen régi és ritka, inkább különleges volt a maga korában. A Heidelbergi Káté horvát nyelvű változatáról volt szó. A könyvet Keck Zsigmond cseverneki lelkészi szolgálatának ötvenedik évfordulójára adták ki. Keck Zsigmond képét beleragasztották az egyikbe, és úgy kérték, hogy dedikálja. Ő a képet áthúzta és neve kezdőbetűivel kezdődő verses hitvallását írta bele. Ezt a művet eredetileg II. Péter királynak szánták, de az soha nem kapta meg. A díszkötéses könyvet dr. Ravasz László püspök kapta meg később, de azt ő tovább adta a Ráday könyvtárnak.

A Ráday könyvtár nem csak könyvekkel és kéziratokkal gyarapodott, hanem rendezett folyóirataik is szaporodtak az adományokkal. Ez a gyarapodás idővel szükségessé tette, hogy külön helyet biztosítsanak erre a célra. A könyvtár melletti egyik helységet szemelték ki erre, amit a püspök úr át is engedett nekik.

⁸⁴ Dunamelléki Református Egyházkerület Közgyűlés 1941. november 21-ei jegyzőkönyv. 124. p.

A könyvtár állománya tovább nőtt egy újabb kézikönyvtár beillesztésével. Az ifjúsági önképzőkör Kálvin János könyvtárát — hasonlóan a másik két könyvtárhoz — beillesztették a Ráday könyvtárba. A három kézikönyvtár egybeolvasztásával, mivel azok nem szűntek meg, maradtak az eredeti helyükön és külön vezetőjük volt, egy kis könyvtári hálózatot hoztak létre a jobb kiszolgálás végett. Ha egy könyv nem volt meg a Ráday könyvtárban, akkor meg tudták nézni, hogy esetleg a másik három könyvtárban nem megvan-e, és azt is, hogy pontosan melyikben. A kézikönyvtárak állományát is feldolgozták szakszerűen. A vezetőik pedig évente egyszer összeültek, hogy a változásokról értesítsék egymást.

A három kézikönyvtár állománya:

1. A Püspöki Hivatal kézikönyvtára; 594 műből 609 kötetben, 622 darabban állt.
2. A Teológiai Akadémia tanári könyvtára; 2079 műből, 2437 kötetben, 2504 darabban állt.
3. Kálvin János Kör könyvtára; 1987 műből, 2367 kötetben, 2900 darabban.

A Ráday könyvtár állománya a három kézikönyvtárral gyarapodva 45203 műre nőtt, ami 65776 kötetben és 65201 darabban volt. A könyvtár a tárgyalt évben 1615 pengőből gazdálkodott, de ez elment a dologi kiadásokra és az 1937-ben kapott 10000 pengő törlesztésére.⁸⁵

A Ráday könyvtárat 1270 látogató kereste fel valamilyen könyv vagy levéltári írás miatt. Könyvtárhasználatuk során 4496 művet vettek igénybe. Az olvasók száma és a kézbevett művek száma nem csökkent. Ez örvendetes volt, mert mint az előző évben láthattuk, a könyvtári segéderő már nem dolgozott a könyvtárban és így annak nyitvatartási ideje lecsökkent.

A Ráday könyvtár állománya az 1943-as évben is gyarapodott, hasonlóan az előző évhez, de attól egy kicsivel jobban. Az állomány 573 művel 612 kötetben és 65821 darabban. A könyvek feldolgozása során a gyarapodás mellett 46 művet 58 kötetben és 58 darabban rendeztek, de azokat a duplumok közé sorolták. A tárgyalt évben november 25-én a könyvtár 45776 műből és 66388 kötetből, valamint 65621 darabból állt.

A könyvtár korábban célul tűzte ki, hogy a teológia szak állományát tartalmilag frissíti, és így ennek a tudományágnak a szakkönyvtárává válik. Miután ez megvalósult, nekiálltak ennek a tudományágnak a szakkatalógusát elkészíteni. Ez a katalógus több év munkája után 1943-ban

⁸⁵ Dunamelléki Református Egyházkerület Közgyűlés 1942. november 20-ai jegyzőkönyv. 174-179. p.

készült el. A katalógus a teológia négy nagy csoportját tartalmazta, vagyis a bibliológiát, a ecclesiológiát, a dogmatológiát és diakonológiát, valamint ötödikként a nem teológiai műveket, de ahhoz valamilyen formában kapcsolódó írásokat. A katalógust szerették volna nyomtatásban sokszorosítani, de az túl sokba került, ezért azt néhány teológus gépelte be és végül is csak három példányban jelent meg.⁸⁶

A könyvtárról szóló utolsó jelentés ebben az évben az már az adott kor történelmi eseményeihez kapcsolódik. A könyvtár állományát szerették volna páncélszekrénybe zárni a közeledő frontvonalak miatt, de az túl költséges volt és így nem jutottak hozzá. Más lehetőséggel nem rendelkezve a pincében, horgannyal bélelt ládákból helyezték el az értékeesebb könyveket.

⁸⁶ Dunamelléki Református Egyházkerület Közgyűlés 1943. november 25-ei jegyzőkönyv. 94-96. p.

VI. A Ráday könyvtár a II. világháború után

A könyvtár a II. világháborút sikeresen átvészelte és gyűjteményében sem esett kár. Az orosz hadsereg is megkímélte.

A háborút követő időkben a könyvtár nem esett áldozatául a szocialista rendszernek. Azon kevés egyházi könyvtárak közé tartozott, amelyek sikerrel tudtak ellenállni az államosításnak. A háború után nem sokkal, 1949-ben személyi változás történt a könyvtár élén, és új vezetője Pap László lett. Az ő vezetése alatt magas szellemi munka folyt a könyvtárban. Sajnos ez a külső körülmények alakulása miatt viszonylag rövid ideig tartott. Pap László fiatal, tettekre kész, dolgozni akaró embereket gyűjtött maga köré, akiket a szocialista rendszer miatt előző munkahelyükről elbocsátottak. Ilyen ember volt Benda Kálmán is, akit a Történettudományi Intézetől küldtek el. Pap Ferenc őt bízta meg a levéltár vezetésével, aki kitűnően irányította a levéltárat. Szakszerűen szervezte meg annak gyarapodását és rendezését, valamint a kutatószolgálatot. A levéltár nagy változásokon ment keresztül 1951-1955 között. Nagy igyekezettel és mérhetetlen munkával kutatták fel a gyűjtőkörükbe tartozó iratokat. Ilyenek voltak az iskolai, egyházi intézmények dokumentumai, valamint a személyi anyagok.

Ez a rövid korszak nem csak a szellemi életben hozott változásokat, hanem a könyvtár és annak levéltári részlegében is.

1955. január 1-jén létrejött a Ráday Gyűjtemény. Ez a gyűjtemény tulajdonképpen több intézmény összevonását jelentette. Az összevont öt intézmény pedig a következő volt: a Ráday Könyvtár, az ekkor új egységként létrehozott Ráday Levéltár, a kecskeméti egyházközségi könyvtár és annak levéltára, valamint a mátraházi református üdülő fiókkönyvtára. Ez a szervezeti összevonás igazából sohasem működött jól és a kecskeméti intézmények valójában soha nem integrálódtak a gyűjteménybe. A mátraházi fiókkönyvtárat pedig idővel meg is szüntették. Az új szervezeti egységként létrehozott levéltárnak továbbra is Benda Kálmán volt a vezetője.

A kitaró tudományos kutatómunkák eredményeként sok publikáció, tanulmány készült a könyvtár történetéről. Segesváry Viktor 2 évig dolgozott a Ráday könyvtár 18. századát bemutató monográfiáján, de ugyanekkor készítette el Zsindely Endre is a péceli Ráday-kastély építésének történetéről szóló írását. A könyvtárban és levéltárban folyó szellemi munka egyik gyöngyszeme volt Ráday Pál iratai I. kötetének kiadása 1955 januárjában. A mű elkészítése nagyon hosszú ideig tartott, több éves munka előzte meg. A könyv elkészítése

során időnként összeültek, hogy megbeszéljék a fejleményeket, és a felmerülő kérdésekre választ találjanak. Ezekből a megbeszélésekből nőtték azután ki magukat a híres „Ráday-teák”. Az előadások nem a nyilvánosságuk szoltak, hanem a szakembereket hívták meg rá. Az előadások után munkaértekezletet tartottak és az érdemi munka igazi része akkor folyt. Szintén jelentős tettek számított az 1956 tavaszán megjelent Ráday évkönyv. A mű nagyon kevés példányszámban jelent meg és viszonylag rossz minőségű papíron, szerény kivitelben.

87

A sok publikálás és kutatómunka mellett, ami azért is jöhetett létre, mert az 1950-es években a könyvtár jó munkaerővel volt ellátva, számtalan frissítéseket és fejlesztéseket is el tudtak végezni. Ilyen munkafolyamat volt például a katalógus cédulák gépírással történő, szabvány szerinti átírása, amelyet 1953-tól kezdtek el készíteni.

1953-ban a raktár rendezéséhez is hozzáfogtak. Addig a könyvek a szakok szerint voltak elhelyezve a könyvespolcokon. Ekkor nekiláttak a nagyság szerinti, numerus currens alapján történő elrendezéshez. Ez a raktári helyiség jobb kihasználása érdekében történt, ami már ekkor előre vetette a későbbi évek egyik legkomolyabb problémáját, a megfelelő elhelyezés hiányát, a raktár túlszűfoaltságát.

A könyvtár állományából kiválogatták az eredeti Ráday- könyvanyagot, és azt külön helyiségben, az eredeti péceli állványokon helyezték el. Létrehoztak ezzel egy külön műkincs gyűjteményt. Az állományról külön katalógust is készítettek.⁸⁸

Alkalmi, időszaki kiállításokat is szerveztek. Pl.: 1955-ben két önálló kiállításuk volt, további másik három kiállításon pedig társszervezőként voltak jelen.

1956-ban kezdődtek el a problémák, még a forradalom kitörése előtt. A könyvtár két munkatársa tartósan lebetegedett (Zsindely Endre és Kovácsy Sándor). Aztán jöttek az ötvenhatos események. A dolgozók ekkor — mint későbbi visszaemlékezéseikből kiderült — nem tartották a kapcsolatot egymással, hanem mindenki azt tette, vagy legalábbis próbálta azt csinálni, amit a legjobbnak látott. A forradalom idején a könyvtárban nem esett maradandó kár. Az ablakok törtek be és a légnyomás kavarta össze a levéltári anyag egy részét. Ennek a rendezése és a por, valamint üvegtörmelékek eltakarítása hónapokat vett igénybe. A könyvtár

⁸⁷ Berecz Ágnes – Orosz Anna: A Ráday Gyűjtemény 1955-1980 között, In: Reformátusok Budapesten, szerk.: Kósa László Bp. 2000. 1136-1140. p.

⁸⁸ Péter Zoltán: A jubiláló Ráday Könyvtár, In: Különlenyomat a Magyar Könyvszemle, 1962. 4. szám 11. p.

dolgozói közül hárman külföldre menekültek: Segesváry Viktor, Németh Balázs és Jalsoviczky Sándor.

Benda Kálmánt 1956 őszén visszahívták eredeti munkahelyére. Az állást elfogadta, de továbbra is dolgozott a könyvtárban, igaz szabadidejében, de azt mind a könyvtárra áldozta. A fizetését nem vette fel, hanem azon új munkatársakat alkalmazott.

1957-ben Pap László és Benda Kálmán Ráday Pál iratai II. című munkáján dolgoztak, amikor a Művelődési Minisztériumból megjelent egy 5 tagú felügyelő bizottság és nekiálltak vizsgálgatni. A hosszas keresgélés után sem találtak semmit, és csak annyit tudtak jelentésükben megírni, hogy a könyvtár túlzott közönségpropagandát folytatott és a katalogizálással el vannak maradva egy kicsit. A hűtlen kezelést nem sikerült nekik bizonyítani, mindettől függetlenül Benda Kálmánt és Pap Lászlót fegyelmissel elbocsátották.

A Dunamelléki Református Egyházkerület közgyűlése 1957. novemberi 17-én hozott 46. számú határozatában a Ráday Gyűjtemény főigazgatói posztját megszüntette. Ezzel elfogadta a minisztériumi jelentésben foglaltakat, és tulajdonképpen cserbenhagyta a könyvtári vezetőket; mindenesetre inkább feláldozta a gyűjtemény megmentéséért őket. Ugyanis ha ezt nem tette volna meg, akkor bizonyos, hogy idővel a könyvtárat is felszámolták volna. A Ráday Gyűjteményt viszont nem számolta fel az akkori államhatalom. A megszüntetett főigazgatói hatáskört a zsinati szintű gyűjteményi előadó kapta meg, aki Esze Tamás volt. Három felügyelő szervezete is lett így a gyűjteménynek: a Dunamelléki Egyházkerület; az Országos Református Gyűjteményi Tanács és az Állami Egyházügyi Hivatal.

A vezetőkön kívül rövid időn belül a könyvtár személyzetének nagy részét is lecserélték. Ezzel lezárult a könyvtárnak az egyik legtermékenyebb korszaka.⁸⁹

A főigazgatói poszt megszüntetése után a Ráday Gyűjteményt 1957 novembere és 1958 júniusa között Kovácsy Sándor irányította, aki sokat betegeskedett, ezért Ivanyos Lajos — aki a konventi levéltár vezetője volt — segített neki a szükséges munkák elvégzésében.

Ő korábban Debrecenben könyvtárosként dolgozott és 1958. június 16-án bízta meg az egyházkerület a Ráday Gyűjtemény vezetésével.

1959-ben a Ráday Gyűjteményből hivatalosan is kivált a kecskeméti könyvtár és a levéltár.

Ivanyos Lajos vezetése alatt sajnos a könyvtár számos problémája egyre jobban éreztette hatását. Ezek a munkaerőhiány volt és a helyszűke, de az új könyvek beszerzésének száma is

⁸⁹ Berecz Ágnes – Orosz Anna: A Ráday Gyűjtemény 1955-1980 között, In: Reformátusok Budapesten, szerk.: Kósa László Bp. 2000. 1140-1141. p.

igen jelentősen lecsökkent. A munkaerőhiány 1963-ban volt a legrosszabb, ekkor az igazgató és rajta kívül még két fő látta el a könyvtári teendőket. A nyitvatartási időt sajnos csökkenteni kellett egy időre. De általában is maximum 7-8 ember dolgozott.

A helyhiány a levéltárban volt a legrosszabb. Egy időre a levéltár gyarapítását be is kellett szüntetni, mert az új anyagokat már nem tudták feldolgozni és elhelyezni.

A könyvtárban már mindenhol könyvek voltak és az új könyveket bizonyos nagyság felett már nem tudták hol elhelyezni. Ezen egyrészt úgy próbálták meg segíteni, hogy a duplumokból eladtak, illetve két külső raktárt hoztak létre. Az egyiket 1960-ban létesítették a Németajkú Református Leányegyház V. kerületi imatermében. Itt a falak mentén található üres polcokra pakoltak, hogy az továbbra is használható legyen eredeti céljára. A másikat egy évvel később, a Józsefvárosban egy pincében hozták létre. Ez nem a legjobb megoldás volt, mert mint arra számítottak is, a könyvek a magas páratartalom miatt kisebb károsodást szenvedtek. A helyhiányt 1969-ben sikerült megoldani, amikor is a könyvtár és a levéltár alatt található alagsort megkapta könyvtár, és így végre az állomány újra egy épületen belül volt. A helységeket már 1965-ben kérték, de azt sajnos sokáig a IX. kerületi Tanács Végrehajtó Bizottság használta.

1967-ben az egyházkerület közgyűlése határozatot hozott arról, hogy egy egyházművészeti értékeket bemutató múzeumot hozzanak létre. Az ötlet a főigazgatótól, Esze Tamástól származott. A múzeum ügye viszont nem akart megvalósulni, ezért annak létrehozására 1969-ben konkrét személyt választottak. Ifj. Szamosköz Istvánt bízták meg a múzeum létrehozásával. Közben 1969. június 8-án váratlanul meghalt az igazgató, Péter Zoltán. Helyére Simonfi Sándor került, aki már 1964-től dolgozott az intézményben. Őt hivatalosan 1970. március 31-én nevezték ki. Simonfi László 1972-től lelkészként is dolgozott.

Az ő irányításnak idejében, 1970. augusztus 10-én a Ráday Levéltárat a Művelődési Minisztérium szaklevéltárrá minősítette. Sajnos az 1970-es években érte el a könyvtári állomány gyarapításának egyik mélypontját.

A múzeum létrehozására mindent megtett Ifj. Szamosköz István. Ideiglenes kiállításokat szervezett, de több év sikertelen munkája után, 1973-ban felmondott és otthagyta muzeológusi állását és elment lelkésznek.

1978-ban már az akkori püspök is közbenjárt egy nagyobb összegű külföldi támogatás elnyerésért. Nagy eredménynek mondható el az is, hogy szintén püspöki közbenjárásra, de sikerült a könyvtárnak az akkori szigorú feltételek mellett egy fénymásoló gépet szerezni.⁹⁰

A könyvtárban közben nem álltak meg a gyarapodás és a helyszűke miatt a szellemi munkák. Sokkal szerényebb körülmények között, de dolgoztak és próbálták a könyvtár értékeire a kutatók figyelmét felhívni, valamint a dolgozók is kutattak és publikáltak.

A könyvtári munkafolyamatok terén létrehoztak olvasói- és szolgálati katalógust is. Emellett külön katalógusokat is készítettek pl.: incunabuka, antiqua és RMK.

A hatvanas években pedig nekiálltak az ETO bevezetéséhez.

1979-ben Simonfi Sándor lemondott a gyűjtemény igazgatói tisztségéről. Ekkor került vissza (1980-tól) Benda Kálmán a Ráday könyvtárba, mint gyűjteményvezető. Ebben az időben már kezdett enyhülni a szocialista rendszer elnyomó hatása. Így munkájában az 1950-es évek sikerkorszakának visszaállítását tűzte ki célul. Ebben már az akkori egyházvezetés is segítőtársának mutatkozott.

⁹⁰ Berecz Ágnes – Orosz Anna: A Ráday Gyűjtemény 1955-1980 között, In: Reformátusok Budapesten, szerk.: Kósa László Bp. 2000. 1142-1152. p.

VII. Összegzés

A két alapító, Ráday Pál és Gedeon utódai a könyvtárat a Dunamelléki Református Egyházkerületnek adták el, amely intézmény elsősorban az 1900-as évek elejétől méltó helyeül szolgált a rengeteg könyvritkaságnak és történeti anyagnak.

Így az 1902 utáni fejezet forrásanyaga a Dunamelléki Református Egyházkerület évi rendes és rendkívüli közgyűléseinek jegyzőkönyve volt.

A Dunamelléki Református Egyházkerület évente egyszer ülésezett, mégpedig októberben vagy novemberben. Volt viszont néhány olyan év is, amikor évente kétszer is üléseztek. Ilyenkor tavasszal és ősszel gyűlt össze a Református Egyház képviselőtestülete.

Volt azonban néhány olyan év, amikor sajnos nem foglalkozott a közgyűlés a könyvtárral, ennek okait megtalálандó elég egy pillantást vetnünk a jegyzőkönyv dátumára és megállapítható, hogy mindennek háttérében elsősorban a zajos 20. századi történelem áll. Ilyen év volt például az 1918. évi őszi gyűlés.

A könyvtár állapotáról és éves munkájáról a Ráday-könyvtári Bizottság tett jelentést, de néha maga a könyvtárnok is.

A Ráday könyvtárral, miután az egyház kezébe került, nagyon sok érdekes, de értékes dolog is történt.

A várva várt nyitás például azért késett, annak ellenére, hogy minden rendben volt, mert a közgyűlés elé elfelejtették felterjeszteni az erre vonatkozó indítványt. Nem a bizottság, hanem az a személy, aki rendezte az iratokat, ő felejtette ki. Ebben nem kis szerepet játszott az is, hogy mindig egy-két nappal a közgyűlés ülésezése előtt ült csak össze a könyvtári bizottság, és így tulajdonképpen az utolsó pillanatban adták be a jelentésüket. Az a tény minden este nem elhanyagolható, hogy a könyvtárnyitás egy ilyen ok miatt halasztódott el, miután évtizedekig zárva volt és több év munkája volt a megnyitás előkészítése. Ezzel kapcsolatban megrovásra utaló dolgot a jegyzőkönyvekben nem találtam. A könyvtár sajnos az általam részletesen tárgyalt időszakban jóformán végig nem kapott állami támogatást. Azt a Dunamelléki Református Egyházkerület tartotta fent. Miután látta a könyvtári bizottság, hogy a történelem hozta változások miatt nem kaphat állami támogatást, a könyvtári bizottság élére és tagjainak az egyház kulcsembereit kérték fel. Pl.: dr. Ravasz László püspököt, vagy a számszék vezető tagját. Így próbálva több pénzt kieszközölni, vagy másfajta támogatást szerezni. Bár a püspök úr minden bizonnyal ennek ellenére is így cselekedett volna,

ugyanis szinte minden évben száznál több könyvet ajándékozott. Sőt néha a ráhagyott könyveket is tovább adta, vagy neves intézmények kiadványait eszközölte ki a könyvtárnak ajándékba.

A könyvtár állománya, mint láttuk, annak ellenére, hogy nem kapott állami támogatást és a közgyűlés sem tudott megfelelő összeget biztosítani erre, szépen növekedett. Ez az ajándékozónak köszönhető. A könyvtárnak elsősorban református vallású tanárok, tudósok és egyházi tisztviselők ajándékoztak, akiknek gyűjteményeikben néha egészen ritka könyvek is voltak. A könyvek között a duplumokat külön tartották nyilván. Ide azok az értékes könyvek kerültek, amelyeket cserére lehetett felajánlani, de már több példányban is megvoltak a könyvtárban. A könyvtár állománya, mint a jelentésekből kiderült idővel tartalmilag elavult. Ezt helyesen felismerték és mindent eszközt felhasználtak ennek orvoslására.

A dolgozatban a számszaki adatok közlésével az volt a célom, hogy a könyvtár történetére kiható történelmi, gazdasági, társadalmi változásokat érzékeltessem. A látogatók szám kezdetben nagyon kevés volt de aztán gyarapodott és a növekedés vissza szinte soha sem fordult, vagy az nem volt jelentős. A használt művek száma még a látogatókénál is jobban nőtt.

A könyvtárból miután eleve az akadémia számára vásárolták meg, és a teológia biztosított számára munkaerőt és helyet is, teológiai szakkönyvtárat akartak létrehozni. Már az alapítóknál is megjegyezték, hogy sok volt a teológiai munka a könyvtárban. A könyvtár ezen adottságait figyelembe véve döntött valószínűleg az egyház is a megvásárlása mellett.

A kézikönyvtárak bevonása szintén nagyon jó megoldás volt. A Ráday könyvtár és a kézikönyvtárak is jól jártak. Hiszen minden maradt a régiiben, csak a tájékoztatás és a kiszolgálás színvonala lett sokkal jobb.

Meg kell jegyezni, hogy Hamar István halála után bekövetkezett személyi változásoknak, a fiatalabb generáció megjelenésének köszönhetően a könyvtárban a munkák sokkal jobban haladtak és a kiszolgálás is modernebb lett.

A gyűjtemény életére mindvégig kihatással voltak a történelem kisebb-nagyobb viharai, de a legnagyobb próbatételnek a két világháború idején és az azt követő időszakban volt kitéve. Az előbbi a fizikai, az utóbbi a szellemi megsemmisüléssel fenyegetett.

Napjainkban a gyűjtemény biztonságban tudható, gondos kezek őrzik és önzetlen szívvel bocsátják a gyanútlan érdeklődő rendelkezésére minden kincsüket, akit azután rabul ejt és további, újabb és újabb munkára késztet.

Felhasznált irodalom

- Balázs László: A Ráday család és könyvtára. In.: A Ráday Gyűjtemény Évkönyve VI. 1989. 135-143. p.
- Berecz Ágnes – Orosz Anna: A Ráday Gyűjtemény 1955-1980 között, In: Reformátusok Budapesten, szerk.: Kósa László Bp. 2000. 1142-1152. p.
- Borvölgyi Györgyi: Ráday Pál (1677-1733) könyvtára, Országos Széchényi Könyvtár, Budapest, 2004. 300. p.
- Bottyán János: Hitünk hősei, Kálvin János Kiadó, Budapest, 1995. 147-158. p.
- Dunamelléki Református Egyházkerület évi rendes és rendkívüli közgyűléseinek jegyzőkönyve 1902-től 1943-ig
- Esze Tamás: Ráday Pál emlékkönyv, A Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Budapest, 1980. 461. p.
- Koós Judith: Ráday Gedeon könyv- és műgyűjteménye a XVIII. században, Petőfi Múzeum, Aszód, 1994. 184. p.
- Péter Zoltán: A jubiláló Ráday Könyvtár 1711-1861-1961, Klny. a Magyar Könyvszemle 1962. évi 4. számából. [Bp.][1962.] 15 p.
- Pruzsinszky Pál dr. és Hamar István: A budapesti Református Theológiai Akadémia Ráday- könyvtárának múltja és jelene
- Segesváry Viktor: Egy magánkönyvtár a XVIII. században, Ráday Pál és Ráday Gedeon a magyar kultúra szolgálatában, Ráday Gyűjtemény Évkönyve I. 1956. 27-35. p.
- Segesváry Viktor. A Ráday könyvtár 18. századi története, Budapest, 1992. 361.p.
- Somkúti Gabriella: A Ráday Gyűjtemény, Könyvtáros 1987/7 szám. 386-395. p.
- Vas Margit: Ráday Gedeon élete és munkássága, kiadó: a szerző kiadása, Budapest, 1932. 48. p.
- Vida Mária: A Ráday Könyvtár Története, Élet és Tudomány 1971/1 szám. 3-8. p.
- Zsindely Endre: Ráday Gedeon élete és munkássága, Ráday Gyűjtemény Évkönyve I. 1956. 36-45. p.
- A Ráday Gyűjtemény ősnymtatványai és válogatott könyvritkaságai, Ráday Gyűjtemény–Studiolum Kiadó, CD-ROM, 2004.